

RECHTSGELEERDHEID

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID

VRIJE UNIVERSITEIT

QANU
Catharijnesingel 56
PO Box 8035
3503 RA Utrecht
The Netherlands

Telefoon: +31 (0) 30 230 3100
E-mail: support@qanu.nl
Internet: www.qanu.nl

Projectnummer: Q0659

© 2018 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

INHOUDSOPGAVE

RAPPORT OVER DE BACHELOR- EN MASTEROPLEIDING RECHTSGELEERDHEID VAN DE VRIJE UNIVERSITEIT	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDINGEN	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING	5
SAMENSTELLING VAN HET PANEL.....	6
WERKWIJZE VAN HET PANEL	6
SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL.....	10
BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING	15
BIJLAGEN	31
BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN	33
BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER.....	35
BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES.....	42
BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN DE PROGRAMMA'S	44
BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA	50
BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN	51

Dit rapport is vastgesteld op 17/05/2018.

RAPPORT OVER DE BACHELOR- EN MASTEROPLEIDING RECHTSGELEERDHEID VAN DE VRIJE UNIVERSITEIT

Dit rapport volgt het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO (d.d. 19 december 2014).

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDINGEN

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid

Naam van de opleiding:	Rechtsgeleerdheid
CROHO-nummer:	50700
Niveau van de opleiding:	bachelor
Orientatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	180 EC
Afstudeerrichtingen:	-
Locatie(s):	Amsterdam
Variant(en):	voltijd
Onderwijstaal:	Nederlands
Vervaldatum accreditatie:	03/07/2019

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid

Naam van de opleiding:	Rechtsgeleerdheid
CROHO-nummer:	60084
Niveau van de opleiding:	master
Oriëntatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	60 EC
Afstudeerrichtingen:	- Arbeidsrecht - Conflicthantering, Rechtspraak en Mediation - Internet, Intellectuele eigendom en ICT - International Migration and Refugee Law - Privaatrecht - Staats- en Bestuursrecht (per 1-9-2017: Jurist en Overheid) - Strafrecht - Transnational Legal Studies (voorheen Internationaal en Europees recht)
Locatie(s):	Amsterdam
Variant(en):	voltijd, deeltijd
Onderwijstaal:	Nederlands
Vervaldatum accreditatie:	03/07/2019

Het bezoek van het visitatiepanel Rechtsgeleerdheid aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit vond plaats op 08/11/2017 - 10/11/2017.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING

Naam van de instelling:	Vrije Universiteit
Status van de instelling:	bekostigde instelling
Resultaat instellingstoets:	positief

SAMENSTELLING VAN HET PANEL

De NVAO heeft op 7 augustus 2017 ingestemd met de samenstelling van het panel. Het panel dat de bacheloropleiding en de masteropleiding Rechtsgeleerdheid beoordeelde bestond uit:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker, emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht [voorzitter];
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert, hoogleraar Staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen [vice-voorzitter];
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos, emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University;
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers, hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University en voormalig Lid van de Eerste Kamer;
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi, hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen;
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad, senior raadsheer bij het Gerechtshof Amsterdam;
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen, emeritus hoogleraar Vermogensrecht en Privaatrechtsgeschiedenis aan Maastricht University;
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn, masterstudent Nederlands Recht, specialisatie Handels- en ondernemingsrecht, aan Maastricht University [studentlid];
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik, hoogleraar Public International Law aan de Universiteit Leiden [referent].

Het panel werd ondersteund door drs. José van Zwieten, die optrad als secretaris.

De curricula vitae van de panelleden zijn opgenomen in bijlage 1.

WERKWIJZE VAN HET PANEL

De visitatiegroep Rechtsgeleerdheid

De beoordeling van de bachelor- en masteropleiding Rechtsgeleerdheid aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit was onderdeel van de visitatie Rechtsgeleerdheid. Van oktober 2017 tot en met maart 2018 beoordeelden drie panels in totaal 92 opleidingen aan elf universiteiten. In overleg met de NVAO is ervoor gekozen om binnen de overkoepelende visitatiegroep Domein Rechtsgeleerdheid drie subclusters (in het vervolg clusters) van instellingen aan te wijzen:

Cluster I	Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit, Erasmus Universiteit Rotterdam, Nyenrode Business Universiteit;
Cluster II	Universiteit Leiden, Tilburg University, Universiteit Utrecht;
Cluster III	Maastricht University, Open Universiteit, Radboud Universiteit Nijmegen, Rijksuniversiteit Groningen.

Ieder cluster werd door een eigen panel beoordeeld. De panels bestonden voor elk cluster uit de volgende leden:

Cluster I

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter)
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'eert (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad LLM
- Prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB

- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. mr. dr. P. (Peggy) Valcke
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik

Cluster II

- Em. prof. dr. mr. R. (Roel) Fernhout (voorzitter)
- Prof. mr. J. (Jan) Struiksma (vice-voorzitter)
- Em. prof. mr. G.P.M.F. (Gerard) Mols
- Prof. dr. B.E. (Barbara) Reinhartz
- Prof. dr. M.G. (Michael) Faure
- Prof. mr. R.G. (Rainer) Prokisch
- Prof. dr. mr. A.A.H. (Aukje) van Hoek
- Prof. mr. M.B.M. (Marco) Loos
- Prof. mr. J.B. (Hanneke) Spath
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. mr. A.A. (Antoon) Quaedvlieg

Cluster III

- Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteyn (voorzitter)
- Prof. mr. E. (Elies) van Sliedregt (vice-voorzitter)
- Prof. dr. R.A. (Ramses) Wessel
- Prof. dr. mr. A.J.C. (Adrienne) de Moor-van Vugt
- Em. prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel
- Em. prof. mr. drs. H.P.A.M. (Henk) van Arendonk
- Dr. D. (Dominique) Sluijsmans
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. M. (Manuel) Desantes Real
- Prof. mr. A.A. (Antoon) Quaedvlieg
- Prof. dr. Y. (Yves) Jorens
- Dr. mr. S.A. (Sonja) Kruisinga
- Prof. mr. H.N. (Harriët) Schelhaas

Voor elk bezoek binnen een cluster werd vervolgens een subpanel aangesteld, gebaseerd op de expertise en beschikbaarheid van panelleden en rekening houdend met mogelijke belangenverstrengeling. Bij het bezoek aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit bestond het panel uit de volgende leden:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter)
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik

Coördinatie en secretarissen

Dr. Fiona Schouten was uitvoerend coördinator van de visitatie Rechtsgeleerdheid, drs. Linda te Marvelde supervisor en Marcella van Schie MA projectondersteuner. Voor cluster I traden drs. José van Zwieten (UvA, VU) en dr. Marianne van der Weiden (EUR, Nyenrode) op als secretaris, voor cluster II Adrienne Wieldraaijer-Huijzer MA (UL) en dr. Floor Meijer (TiU en UU) en voor cluster III

drs. Renate Prenen (MU, OU, RU en RUG). Daarnaast was Fiona Schouten voor de bezoeken aan de UvA, EUR, MU en RU tweede secretaris vanwege parallelsessies in het programma en aan de RUG vanwege voorgenomen naamswijzigingen van opleidingen.

Consistentie en ijking

De consistentie in de beoordeling binnen en tussen de drie clusters werd op diverse manieren geborgd:

1. De coördinator van QANU was bij elk bezoek aanwezig bij de start van elk visitatiebezoek en bij het opstellen van de eindoordelen;
2. De coördinator was bij het eerste bezoek in ieder subcluster aanwezig;
3. Er vonden ijkingsoverleggen plaats op vrijdag 8 december 2017 en 6 april 2018 waarin voorzitters, vice-voorzitters, studentleden en de coördinator van QANU werkwijze en beoordeling bespraken;
4. De voorzitters waren in ieder geval bij één bezoek buiten hun eigen cluster als toehoorder aanwezig;
5. De student-panelleden rouleerden; zij namen deel aan ten minste één bezoek in elk cluster;
6. Voorafgaand aan de bezoeken vond er op 29 augustus 2017 een overleg plaats tussen coördinator en secretarissen, waarin de werkwijze werd besproken.

Vorbereiding

Op 23 maart 2017 werden de voorzitters van de drie panels gezamenlijk door QANU geïnformeerd over de werkwijze tijdens de visitatie Rechtsgeleerdheid, de beoordelingskaders en de bezoekplanning. Daarbij spraken zij ook over wederzijdse afstemming en onderlinge communicatie. De voorzitters kwamen naar aanleiding hiervan tot een gezamenlijke richtlijn voor hun werkwijze bij de scriptieselectie en tot een omschrijving van aard en aantal van de vakken die tijdens de bezoeken door de opleidingen ter inzage werden gegeven.

Alle leden van de drie panels kwamen op 19 juni 2017 bijeen voor een startvergadering. Tijdens die bijeenkomst werden de panelleden geïnformeerd over de van toepassing zijnde beoordelingskaders en de planning van de bezoeken. De panelleden reflecteerden ook op de inhoud en het gebruik van het domeinspecifiek referentiekader voor de visitatiegroep (zie bijlage 2).

In de aanloop naar het visitatiebezoek aan de Vrije Universiteit stelden de coördinator en de panelvoorzitter een selectie samen van eindwerken van de te beoordelen opleidingen. Deze eindwerken werden gekozen uit een lijst van afgestudeerden over 01/09/2015 - 31/08/2017. De selectie vond plaats volgens de Beoordelingsrichtlijn eindwerken van de NVAO. Daarbij hielden de coördinator en voorzitter rekening met variatie in onderwerpkeuze, afstudeervariant, begeleiding en beoordeling. Het panel bestudeerde deze selectie en de bijbehorende beoordelingsformulieren.

De coördinator stelde een bezoekprogramma op in overleg met de contactpersonen van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Dit bezoekprogramma is in dit rapport opgenomen als bijlage 5. De Faculteit der Rechtsgeleerdheid selecteerde vervolgens voor elke gespreksronde representatieve gesprekspartners die ter goedkeuring werden voorgelegd aan het panel en de coördinator.

Na ontvangst van de kritische reflectie controleerde de coördinator deze op kwaliteit en volledigheid alvorens haar ter bestudering naar het panel te sturen. De panelleden lazen de kritische reflectie en formuleerden op basis daarvan vragen en eerste bevindingen.

Bezoek

Het visitatiebezoek aan de Vrije Universiteit vond plaats van 08/11/2017 - 10/11/2017. Tijdens het bezoek bestudeerde het panel het ter inzage gevraagde materiaal. Een overzicht van dit materiaal is te vinden in bijlage 6. Het panel sprak met studenten en docenten, formeel en informeel verantwoordelijken, alumni en vertegenwoordigers van de opleidings- en examencommissie. Tevens

bood het panel studenten en docenten de gelegenheid om informeel met het panel te spreken tijdens een inloopspreekuur. Van die gelegenheid is geen gebruik gemaakt.

Het panel beëindigde het bezoek met een intern overleg om zijn voorlopige bevindingen te formuleren. Ter afsluiting van het bezoek gaf de voorzitter een publieke mondelinge toelichting, waarin hij de voorlopige indrukken en algemene observaties van het panel presenteerde.

Rapportage

De secretaris schreef een conceptrapport op basis van de bevindingen van het panel. Dit legde de coördinator voor aan de panelleden. Na verwerking van hun commentaar en na akkoord van het panel stuurde de coördinator het rapport naar de Faculteit der Rechtsgeleerdheid met het verzoek om feitelijke onjuistheden te melden. De reactie van het bestuur op het conceptrapport werd voorgelegd aan de voorzitter van het panel en feitelijke onjuistheden werden op zijn verzoek gecorrigeerd. Vervolgens werd het rapport door het panel vastgesteld en toegestuurd aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid en aan het College van Bestuur van de Vrije Universiteit.

Beslisregels

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO heeft het panel de volgende definities voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden en de opleiding als geheel gehanteerd:

Basiskwaliteit

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs verwacht mag worden van een bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

Onvoldoende

De opleiding voldoet niet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont op meerdere vlakken ernstige tekortkomingen.

Voldoende

De opleiding voldoet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont over de volle breedte een acceptabel niveau.

Goed

De opleiding steekt systematisch uit boven de gangbare basiskwaliteit.

Excellent

De opleiding steekt systematisch ver uit boven de gangbare basiskwaliteit en geldt als een internationaal voorbeeld.

SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid

Beoogde eindkwalificaties

Het panel stelt vast dat de eindtermen van de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid van de VU voldoen aan de landelijk geformuleerde doelstellingen van deze opleidingen en in overeenstemming zijn met de Dublin-descriptoren. Daarmee voldoen deze eindtermen qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen. Wel adviseert het panel de opleiding aandacht aan Engelse taalvaardigheid te besteden in de eindtermen. De opleiding legt in haar doelstelling de nadruk op de samenhang tussen het recht en de maatschappelijke context. *Law in Action* als speerpunt voor het onderwijs verdient volgens het panel nadere concretisering wanneer de bacheloropleiding dit onderscheidend wil laten zijn ten opzichte van andere juridische bacheloropleidingen.

Onderwijsleeromgeving

Het panel concludeert dat de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid een degelijk en compleet programma heeft. De concentrische structuur en het grote aandeel van verplichte vakken biedt studenten een samenhangend overzicht en een adequate basis in het positief recht en metajuridica. De kwaliteit van de vakken is volgens het panel goed te noemen.

Law in Action behoeft als didactisch concept volgens het panel nog nadere concretisering. Het panel is van oordeel dat het onderwijs in opzet voldoende activerend is, onder meer door het bespreken van casuïstiek en door simulaties van praktijksituaties. De vrijblijvendheid van het bezoeken van werkcolleges is in de bacheloropleiding volgens het panel echter een punt van zorg. Het niet volgen van werkgroeponderwijs beperkt de ontwikkeling van juridische vaardigheden bij studenten en zou volgens het panel ingeperkt moeten worden. Het panel adviseert verplichte deelname aan de werkcolleges te bevorderen.

Academische en juridische vaardigheden hebben een plek in het bachelorcurriculum. De vaardighedenlijst bevat goede training in argumentatieleer, schrijf- en pleitvaardigheid, maar volgens het panel is de recente uitbreiding van het aantal papers dat studenten in hun opleidingen schrijven een minimaal noodzakelijke verbetering. Het vak Pleitoefening is volgens het panel sterk opgezet en biedt studenten een goede theoretische en praktische training op dit vlak. Het academische karakter krijgt duidelijk gestalte. In de bacheloropleiding is er een stevige academische kern. In de positiefrechtelijke vakken blijkt uit de studiematerialen dat studenten worden aangezet tot academische reflectie en dat zij zicht krijgen op rechtswetenschappelijk onderzoek. Er is onder studenten behoefte aan meer praktijkgerichtheid van het onderwijs. Het panel constateert dat het programma met name theoretisch van aard is. Het vak Pleitoefening in de bacheloropleiding geeft studenten wel meer zicht op de beroepspraktijk. Dit aspect zou verder versterkt kunnen worden.

De opleiding wordt verzorgd door goede en toegewijde docenten. Zij zijn zeer betrokken bij hun studenten. Deze goede contacten tussen studenten en docenten zijn een kracht van de faculteit die volgens het panel te prijzen is. De informatievoorziening is duidelijk en de studiebegeleiding is goed georganiseerd. De opleiding is voldoende studeerbaar.

Toetsing

Het panel constateert dat de toetsing binnen de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid voldoet. Toetsing in de bacheloropleiding kent een zekere mate van variatie. Studenten maken met name schriftelijke tentamens. Het panel ondersteunt de ingezette versteviging van de toetsing van schrijfvaardigheid. Studenten schrijven nu drie papers voorafgaand aan de bachelorscriptie. Toetsing van mondelinge vaardigheden geschiedt in het vak Pleitoefening. De beoordeling van de bachelorscriptie wordt geëxpliciteerd in een beoordelingsformulier en toegelicht in een gesprek. Het panel is positief over de mondelinge toelichting, maar moedigt de opleidingen aan om erop toe te zien dat ook de schriftelijke feedback op de scriptie voldoende informatief is voor studenten. Een

mondelinge presentatie van de scriptie zou overwogen kunnen worden om een additioneel leermoment voor studenten te creëren.

De faculteit heeft een zeer goed functionerend systeem van toetsing, waarvan het panel onder de indruk is. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het facultaire beleid zoals dat is uitgewerkt in de Nota Toetsbeleid (2013). De opleiding heeft een duidelijk toetsplan, waarmee de opleidingsdirecteur de toetsing van de eindtermen bewaakt. Ook wordt gewerkt met toetsmatrijzen, waarmee wordt bevorderd dat de leerdoelen van een vak goed aan bod komen bij de toetsing. De opleiding heeft een goed systeem van toekenning van examinerbevoegdheden en de kwaliteit van beoordeling van scripties is met diverse maatregelen geborgd. De examencommissie heeft, zo concludeert het panel, een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden. Zij voert deze proactief en weloverwogen uit en heeft duidelijk controle over de toetskwaliteit.

Gerealiseerde eindkwalificaties

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde eindwerken en van de gesprekken met studenten en alumni dat de studenten bij het afronden van hun bacheloropleiding in voldoende mate de eindtermen van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende niveau. De bachelorscripties zijn vrij beknopt in uitwerking en ontberen een sterk metajuridisch en rechtsvergelijkend perspectief. Afgestudeerden zijn positief over hun opleiding en het panel concludeert dat de opleiding hen in voldoende mate heeft voorbereid op een vervolgopleiding.

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid

Beoogde eindkwalificaties

Het panel stelt vast dat de eindtermen van de masteropleiding Rechtsgeleerdheid van de VU voldoen aan de landelijk geformuleerde doelstellingen van deze opleiding en in overeenstemming zijn met de Dublin-descriptoren. Daarmee voldoen deze eindtermen qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen. Wel adviseert het panel de opleiding aandacht aan Engelse taalvaardigheid te besteden in de eindtermen. De opleiding legt in haar doelstelling de nadruk op de samenhang tussen het recht en de maatschappelijke context. Voor de masteropleiding Rechtsgeleerdheid geldt dat het panel de opleiding adviseert in de eindtermen per afstudeerrichting te beschrijven wat er inhoudelijk wordt beoogd. Daarmee krijgen de eindtermen van deze afstudeerrichtingen een duidelijker inhoudelijk profiel.

Onderwijsleeromgeving

Het programma van de masteropleiding Rechtsgeleerdheid heeft volgens het panel een duidelijke structuur en biedt studenten zowel verdieping in een eigen afstudeerrichting als keuzevrijheid. Voor enkele afstudeerrichtingen geldt dat de geboden verdieping versterkt zou kunnen worden door meer sturing in de invulling van de keuzeruimte en/of betere aansluiting van de integratievakken bij de betreffende afstudeerrichting.

Law in Action behoeft als didactisch concept volgens het panel nog nadere concretisering. Het panel is van oordeel dat het onderwijs in opzet voldoende activerend is, onder meer door het bespreken van casuïstiek en door simulaties van praktijksituaties. Het academische karakter krijgt duidelijk gestalte. Alle studenten volgen een vak Methoden van rechtsgeleerdheid. Dit vak behoeft wel nadere doorontwikkeling om het academisch karakter van de opleiding naar tevredenheid van betrokkenen te realiseren. Ook in de positiefrechtelijke vakken blijkt uit de studiematerialen dat studenten worden aangezet tot academische reflectie en dat zij zicht krijgen op rechtswetenschappelijk onderzoek. Er is onder studenten behoefte aan meer praktijkgerichtheid van het onderwijs. Het panel constateert dat het programma met name theoretisch van aard is. De stagemogelijkheden binnen de masteropleiding geven studenten wel meer zicht op de beroepspraktijk. Dit aspect zou verder versterkt kunnen worden.

De opleiding wordt verzorgd door goede en toegewijde docenten. Zij zijn zeer betrokken bij hun studenten. Deze goede contacten tussen studenten en docenten zijn een kracht van de faculteit die

volgens het panel te prijzen is. De informatievoorziening is duidelijk en de studiebegeleiding is goed georganiseerd. De opleidingen zijn voldoende studeerbaar.

Toetsing

Het panel constateert dat de toetsing binnen de masteropleiding Rechtsgeleerdheid voldoet. Er wordt met schriftelijke tentamens, maar ook met papers getoetst. In een aantal afstudeerrichtingen binnen de masteropleiding is dit de primaire toetsvorm. Het panel heeft hier ook goede voorbeelden gezien van alternatieve toetsvormen. De beoordeling van de masterscriptie wordt geëxpliciteerd in een beoordelingsformulier en toegelicht in een gesprek. Het panel is positief over de mondelinge toelichting, maar moedigt de opleidingen aan om erop toe te zien dat ook de schriftelijke feedback op de scriptie voldoende informatief is voor studenten. Een mondelinge presentatie van de scriptie zou overwogen kunnen worden om een additioneel leermoment voor studenten te creëren.

De faculteit heeft een zeer goed functionerend systeem van toetsing, waarvan het panel onder de indruk is. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het facultaire beleid zoals dat is uitgewerkt in de Nota Toetsbeleid (2013). De opleiding heeft een duidelijk toetsplan, waarmee de opleidingsdirecteur de toetsing van de eindtermen bewaakt. Ook wordt gewerkt met toetsmatrijzen, waarmee wordt bevorderd dat de leerdoelen van een vak goed aan bod komen bij de toetsing. De opleiding heeft een goed systeem van toekenning van examinerbevoegdheden en de kwaliteit van beoordeling van scripties is met diverse maatregelen geborgd. De examencommissie heeft, zo concludeert het panel, een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden. Zij voert deze proactief en weloverwogen uit en heeft duidelijk controle over de toetskwaliteit.

Gerealiseerde eindkwalificaties

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde eindwerken en van de gesprekken met studenten en alumni van de opleidingen dat de studenten bij het afronden van hun masteropleiding in voldoende mate de eindtermen van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende niveau. De scripties van de masteropleiding zijn over de gehele linie voldoende en in een aantal gevallen zeer goed. Afgestudeerden zijn positief over hun opleiding en het panel concludeert dat de opleidingen hen in voldoende mate hebben voorbereid op de beroepspraktijk.

Het panel beoordeelt de Standaarden uit het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling als volgt:

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid

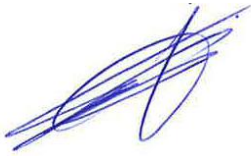
Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties	voldoende
Standaard 2: Onderwijsleeromgeving	voldoende
Standaard 3: Toetsing	goed
Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties	voldoende
Algemeen eindoordeel	voldoende

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties	voldoende
Standaard 2: Onderwijsleeromgeving	voldoende
Standaard 3: Toetsing	goed
Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties	voldoende
Algemeen eindoordeel	voldoende

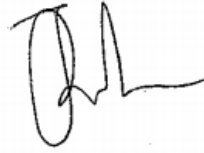
De voorzitter en de secretaris van het panel verklaren hierbij dat alle panelleden kennis hebben genomen van dit rapport en instemmen met de hierin vastgestelde oordelen. Zij verklaren ook dat de beoordeling in onafhankelijkheid heeft plaatsgevonden.

Datum: 17/05/2018

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker

Drs. J. (José) van Zwieten

BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING

De bachelor- en masteropleiding Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) zijn twee van elf opleidingen die worden georganiseerd door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Zeven daarvan zijn beoordeeld tijdens de clustervisitatie Rechtsgeleerdheid (2017-2018). Alle opleidingen binnen de faculteit hebben een eigen opleidingsdirecteur en opleidingscoördinator. De opleidingsdirecteur is verantwoordelijk voor het curriculum, de kwaliteitszorg en de organisatie van de betreffende opleiding. Opleidingsdirecteuren leggen hierover verantwoording af aan de portefeuillehouder onderwijs van het faculteitsbestuur. De elf opleidingsdirecteuren maken onder voorzitterschap van de portefeuillehouder onderwijs deel uit van het Onderwijsbestuur (OWB). Dit OWB adviseert het faculteitsbestuur over opleidingsoverstijgende onderwijsaangelegenheden. Het onderwijs in de faculteit wordt verzorgd door stafleden vanuit zes afdelingen. Deze zijn alle zes betrokken bij de bachelor- en masteropleidingen. De opleidingen Rechtsgeleerdheid hebben ieder een opleidingscommissie. Zij vergaderen gezamenlijk onder leiding van een gedeelde voorzitter.

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Toelichting:

De beoogde eindkwalificaties passen wat betreft niveau en oriëntatie (bachelor of master; hbo of wo) binnen het Nederlandse kwalificatieraamwerk. Ze sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding. Voor zover van toepassing zijn de beoogde eindkwalificaties tevens in overeenstemming met relevante wet- en regelgeving.

Bevindingen

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid

Overeenkomstig de facultaire onderwijsvisie van de VU beogen de opleidingen Rechtsgeleerdheid studenten zich te laten ontwikkelen tot geëngageerde en gewetensvol opererende academici, die grenzen verkennen en waar nodig weten te verleggen. De faculteit kenmerkt zich, aldus de kritische reflectie, door het zoeken naar verbinding met de samenleving en de rechtspraktijk, met aandacht voor de fundamenten van het recht. Het vermogen om juridische vraagstukken op te lossen staat centraal. Daarbij wordt het recht tevens als studieobject benaderd, en worden naast het geldende recht ook de historische, theoretische en ethische grondslagen ervan bestudeerd. *Law in Action* is door de VU als speerpunt benoemd: studenten leren de wisselwerking tussen recht en maatschappij te analyseren en hierover een - door verworven kennis gevoed - kritisch standpunt in te nemen.

Tijdens het bezoek heeft het panel met het opleidingsmanagement gesproken over deze profilering. De nadruk op de bestudering van het recht in zijn actuele maatschappelijke, alsmede historische en rechtsfilosofische context is volgens het panel een passende invulling van een academische juridische bacheloropleiding. *Law in Action* als speerpunt is daarmee in lijn, maar verdient volgens het panel nadere concretisering wanneer de opleiding zich hiermee herkenbaar en onderscheidend wil profileren.

De algemene doelstellingen van de opleiding zijn vertaald in achttien eindtermen. Deze zijn onder te verdelen in eindtermen die de beoogde vakinhoudelijke kennis uiteenzetten, eindtermen gericht op analytische vaardigheden, probleemoplossende vaardigheden, communicatieve vaardigheden en informatievaardigheden. De volledige lijst met eindtermen is opgenomen in bijlage 3 van dit rapport. In de kritische reflectie is aangegeven dat de eindtermen recent op basis van het Domeinspecifiek

Referentiekader en het Convenant Civiel Effect op een aantal punten zijn aangescherpt om de aansluiting met deze landelijke kaders te waarborgen.

Het panel heeft de eindtermen van de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid bestudeerd in het licht van het domeinspecifiek referentiekader (zie bijlage 2). Het stelt vast dat deze hier voldoende op aansluiten. De kritische reflectie bevat een tabel waarin de Dublin-descriptoren afgezet zijn tegen de eindtermen van de opleiding. Het panel concludeert uit deze vergelijking dat de eindtermen van de opleiding wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie in overeenstemming zijn met nationale en internationale eisen. Wel merkt het panel op dat de opleiding in de eindtermen zou kunnen specificeren welke mate van beheersing van het Engels van de afgestudeerden wordt verwacht.

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid

De masteropleiding Rechtsgeleerdheid van de VU kenmerkt zich, in lijn met de facultaire visie zoals benoemd in bovenstaande beschrijving van de bacheloropleiding, door de kritische benadering van het recht, met inbegrip van de maatschappelijke impact van recht in een nationale, Europese en internationale context (*Law in Action*). Studenten worden opgeleid tot academisch burgers die zich realiseren deel uit te maken van de samenleving en zich ervan bewust zijn dat hun opleiding verantwoordelijkheden met zich meebrengt in deze samenleving. Voor de masteropleiding geldt tevens dat ze direct aansluit bij het onderzoek binnen de faculteit.

Deze visie en de onderzoeksexpertise binnen de faculteit krijgen in de masteropleiding gestalte in acht verschillende afstudeerrichtingen binnen de masteropleiding:

- Privaatrecht
- Strafrecht
- Staats- en bestuursrecht (per 1 september 2017 Jurist en overheid)
- Transnational Legal Studies
- Internet, intellectuele eigendom en ICT
- Arbeidsrecht
- International Migration and Refugee Law
- Conflicthantering, rechtspraak en mediation

Het panel is van mening dat deze set van afstudeerrichtingen studenten een interessant palet aan mogelijkheden biedt: enerzijds hebben zij de mogelijkheid om zich in een hoofdgebiet van het recht te specialiseren, anderzijds hebben zij opties om zich meer thematisch te verdiepen.

De opleiding heeft veertien eindtermen waarin de beoogde kennis, juridische vaardigheden, probleemoplossende vaardigheden en onderzoeks- en presentatievaardigheden uiteengezet zijn. Het panel heeft de eindtermen bestudeerd in het licht van het domeinspecifiek referentiekader en stelt vast dat deze hier voldoende op aansluiten. Ook voor de masteropleiding bevat de kritische reflectie een tabel waarin de Dublin-descriptoren afgezet zijn tegen de eindtermen van de opleiding. Het panel concludeert uit deze vergelijking dat de eindtermen wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie in overeenstemming zijn met nationale en internationale eisen.

De eindtermen zijn voor de masteropleiding als geheel geformuleerd hetgeen ze een nogal algemeen en weinig op de programma's toegesneden inhoud geeft. Volgens het panel zou het zinvol zijn om de eindtermen met betrekking tot de kennis van het recht nader te specificeren per afstudeerrichting. Door de deelgebieden van het recht die daarin aan de orde zijn te benoemen, is duidelijker wat er inhoudelijk per afstudeerrichting wordt beoogd. Dit kan volgens het panel ook bijdragen aan de inhoudelijke coherentie van de verschillende programma's. Voorts merkt het panel op dat ook de masteropleiding in de eindtermen zou kunnen specificeren welke mate van beheersing van het Engels van de afgestudeerden wordt verwacht.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat de eindtermen van zowel de bachelor- als de masteropleiding Rechtsgeleerdheid van de VU voldoen aan de landelijk geformuleerde doelstellingen van deze

opleidingen en in overeenstemming zijn met de Dublin-descriptoren. Daarmee voldoen deze eindtermen qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen. Wel adviseert het panel de opleidingen aandacht aan Engelse taalvaardigheid te besteden in de eindtermen.

De opleidingen leggen in hun doelstelling de nadruk op de samenhang tussen het recht en de maatschappelijke context. *Law in Action* als speerpunt voor het onderwijs verdient volgens het panel nadere concretisering wanneer de bacheloropleiding dit onderscheidend wil laten zijn ten opzichte van andere juridische bacheloropleidingen. Voor de masteropleiding *Rechtsgeleerdheid* geldt dat het panel de opleiding adviseert in de eindtermen per afstudeerrichting te beschrijven wat er inhoudelijk wordt beoogd. Daarmee krijgen de eindtermen van deze afstudeerrichtingen een duidelijker inhoudelijk profiel.

Conclusie

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

Standaard 2: Onderwijsleeromgeving

Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Toelichting:

De inhoud en vormgeving van het programma stellen de toegelaten studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De kwaliteit van het personeel en van de opleidingsspecifieke voorzieningen is daarbij essentieel. Programma, personeel en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

Bevindingen

De bacheloropleiding *Rechtsgeleerdheid* is een driejarig programma waarin studenten 180 EC dienen te verwerven. De masteropleiding is een éénjarig programma van 60 EC. De faculteit volgt met alle opleidingen het universitaire jaarrooster. Ieder semester bestaat uit drie blokken: twee van acht weken en een afsluitend blok van vier weken. Het panel heeft enige twijfels over de opbouw van het onderwijs- en tentamenrooster van 8, 8, en 4 weken per semester. Het betwijfelt of de korte periode van vier weken zich leent voor het adequaat inroosteren van vakken.

Het panel heeft voor elke opleiding het curriculum in de kritische reflectie en de online studiegids bestudeerd. De curricula zijn opgenomen in dit rapport als bijlage 4. Cursusmaterialen, online leeromgevingen en handboeken van een selectie van vakken per opleiding zijn tijdens het bezoek bekeken (zie bijlage 5). Ook voerde het panel gesprekken met het management, onderwijzend personeel, studenten en alumni van de opleidingen.

De instroom in de bacheloropleiding is de afgelopen jaren gedaald van 447 studenten in 2011 naar 234 studenten in 2016. Een groot deel van deze daling is te verklaren door verscherpte instroomeisen voor studenten met een hbo-propedeuse: vanaf 2015 dienden zij in het bezit te zijn van een VWO-certificaat Nederlands. Dit heeft als gevolg gehad dat deze groep, die jaarlijks circa 100 studenten bedroeg, vrijwel geheel is verdwenen in de instroom. De opleiding kent sinds 2015 geen numerus fixus meer, maar heeft een matchingsprocedure waarin aspirant-studenten kennis maken met de opleiding door middel van een hoorcollege, werkgroep en mentoruur. Zij maken vervolgens een toets en krijgen een advies over hun geschiktheid voor de opleiding.

De masteropleiding kent als instroomeis een juridische universitaire bacheloropleiding of een hbo-getuigschrift plus een afgerond schakelprogramma van de Open Universiteit. In de afstudeerrichtingen Staats- en bestuursrecht, Transnational Legal Studies en International Migration and Refugee Law kunnen studenten ook instromen met een niet-juridische bacheloropleiding, mits

hun programma minimaal 60 EC aan juridische vakken bevatte. Dit zijn met name studenten met een diploma van een University College. De ervaring van de opleiding is dat deze studenten voldoende zijn toegerust om deze programma's met succes te kunnen volgen. De betreffende studenten krijgen bij het afronden van de masteropleiding echter geen civiel effectverklaring.

De instroom in de masteropleiding is na 2011 sterk gedaald, maar vanaf 2014 weer gestegen. In 2016 stroomden 315 studenten in de opleiding in; ongeveer tweederde is afkomstig uit de eigen bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid.

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid

Curriculum

Het curriculum van de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid bestaat uit verplichte juridische vakken gericht op de verschillende rechtsgebieden (108 EC), een academische kern gericht op academische vaardigheden (30 EC), Pleitoefening (6 EC), minorruimte (30 EC) en een Bachelorscriptie (6 EC). Een schematisch overzicht van het programma is opgenomen in bijlage 4 van dit rapport.

Het bachelorprogramma is opgebouwd volgens een concentrisch model. In het eerste jaar volgen studenten inleidende vakken in de verschillende rechtsgebieden en juridische vaardigheden. Het tweede en derde jaar bieden verdere verdieping hierin. De kritische reflectie bevat een tabel waarin de verschillende verplichte programmaonderdelen zijn afgezet tegen de eindtermen van de opleiding. Het panel constateert dat het curriculum een compleet en goed gestructureerd overzicht op bachelorniveau biedt van het positieve recht. Tevens wordt in het programma in voldoende mate aandacht besteed aan metajuridica. Het studiemateriaal is volgens het panel adequaat. Het panel onderschrijft de keuze voor een concentrisch programma. Studenten zijn volgens het panel gebaat bij een geleidelijke opbouw van kennis in de verschillende rechtsgebieden.

In het derde jaar hebben bachelorstudenten veel keuzeruimte: het gehele vijfde semester (30 EC) is in te vullen met facultaire (juridische) minoren, of met een studie in het buitenland of aan een andere faculteit in Nederland. De faculteit biedt met ingang van studiejaar 2017-2018 in lijn met universitair beleid alleen nog minoren aan van 30 EC. Het betreft onder meer een minor Fiscaal recht, Juridische uitdagingen van de 21^e eeuw en Forensische criminologie. Het panel vindt deze invulling van de keuzeruimte positief: op deze wijze wordt de samenhang van de individuele studietrajecten gewaarborgd.

Academische vorming en vaardighedenlijn

Het academisch karakter van de opleiding is volgens het panel zichtbaar in het programma. De leerstoelhouder van een vakgebied is in de meeste gevallen betrokken als docent binnen de vakken in dat vakgebied. De meerderheid van de stafleden heeft een gecombineerde onderzoeks-/onderwijsaanstelling. Zij verwijzen in hun onderwijs naar eigen en ander – ook internationaal - onderzoek. Ook in het studiemateriaal is duidelijk te zien dat in vakken aandacht wordt besteed aan academische reflectie en wetenschappelijk onderzoek in diverse juridische domeinen.

Academische reflectie krijgt nadrukkelijk aandacht in de vakken Encyclopedie 1 en 2, Rechtsgeschiedenis en Law en Governance. Hier is aandacht voor de ethische vraagstukken, geschiedenis van het recht, rechtsfilosofie en de interactie tussen recht en samenleving. Het vak Law en Governance is als integratievak opgezet, waarbij vanuit maatschappelijke thema's wordt gereflecteerd op de rol van het bestuursrecht, privaatrecht en strafrecht bij deze thema's. Deze vakken in de academische kern hebben dan ook een nadrukkelijk metajuridisch karakter, terwijl ze tegelijkertijd bijdragen aan de *Law in Action*-benadering waarmee de faculteit zich wil profileren. Het panel vindt dit te prijzen en waardeert de ruime omvang van deze metajuridische vakken binnen het totale programma.

Voor de ontwikkeling van juridische vaardigheden is in het programma een vaardighedenlijn ontwikkeld. Het vak Inleiding tot de rechtswetenschap bevat bijvoorbeeld een apart onderdeel Arrest

lezen. In de positiefrechtelijke vakken passen studenten deze vaardigheid toe en ontwikkelen zij hun vermogen om juridische problemen op te lossen. Schrijfvaardigheid wordt ontwikkeld in het vak Juridische vaardigheden, waarvan, naast argumentatieleer, een onderdeel juridisch schrijven deel uitmaakt. Studenten leren hier juridisch onderzoek te doen en hierover te rapporteren. De opdracht in dit vak omvat het opstellen van een onderzoeksvraag, het vinden en analyseren van juridische bronnen en het opstellen van een annotatie. Deze annotatie schrijven zij in duo's. In het tweede bachelorjaar worden twee essays geschreven in een tentamen en in het derde jaar twee processtukken in het vak Pleitoefening. De bachelorscriptie is de finale oefening in onderzoeks- en schrijfvaardigheid. Met ingang van het jaar 2017-2018 schrijven studenten ook in het tweede bachelorjaar papers: één in het vak Volkenrecht (een onderzoeksvoorstel) en één in het vak Bestuursrecht. Het panel vindt dit een minimaal noodzakelijke verbetering in de vaardighedenlijn. De ontwikkeling van schriftelijke vaardigheden is voor juristen zeer belangrijk. Het schrijven van één paper en een bachelorscriptie is volgens het panel onvoldoende training daarin.

De bachelorscriptie vormt de afsluiting van de vaardighedenlijn en tevens van de opleiding als geheel. Het vak Bachelorscriptie start al in de tweede periode van het derde bachelorjaar en vangt aan met een aantal hoorcolleges en een bibliotheekpracticum. Studenten schrijven zich in voor een rechtsgebied. In de hoorcolleges wordt aandacht besteed aan methoden van onderzoek en aan onderwerpen die relevant zijn voor het betreffende rechtsgebied. Het bibliotheekpracticum behelst een training in zoekstrategieën voor het vinden van juridische en rechtswetenschappelijke bronnen. Het scriptietraject wordt verder individueel uitgevoerd onder begeleiding van een docent. Er zijn enkele tussentijdse deadlines, waaronder het inleveren van het onderzoeksplan en een volledige conceptversie. De definitieve versie van de scriptie bepaalt het totale eindcijfer hiervoor (waarbij de mate van zelfstandigheid bij de totstandkoming wordt meegewogen); er is niet in een mondelinge presentatie van het onderzoek voorzien.

Mondelinge vaardigheden worden nadrukkelijk getraind in het derdejaarsvak Pleitoefening. Hier doorlopen studenten een gesimuleerde juridische procedure. Zij kunnen hierbij kiezen uit een strafrechtelijke, privaatrechtelijke of bestuursrechtelijke procedure. Aan de hand van een casus schrijven de studenten in groepsverband een processtuk en individueel een pleitnota. Ze krijgen vervolgens een presentatietraining in kleine groepen. In deze training zijn twee momenten voorzien waarop studenten individueel presenteren en vervolgens feedback krijgen van de trainers. Op basis van de twee voorbereidende onderdelen bepleiten zij hun zaak voor een meervoudige kamer. Tijdens het bezoek is gebleken dat studenten bijzonder positief zijn over dit vak. Zij ervaren dit als een goede voorbereiding op en kennismaking met de juridische praktijk. De uitgebreide feedback op de schriftelijke en mondelinge vaardigheden wordt door hen zeer gewaardeerd. Het panel heeft de documentatie van het vak bestudeerd en concludeert ook dat dit een waardevol onderdeel van het curriculum is en dat het vak inhoudelijk goed is opgezet. Er is een sterke combinatie gerealiseerd van theoretische basis en praktische training.

De waardering voor het vak Pleitoefening gaat gepaard met de kanttekening van studenten dat de opleiding verder weinig praktijkgericht is. Zij ervaren dit als een gemis. In de kritische reflectie is vermeld dat een groot deel van de aan de opleiding verbonden docenten ook ervaring heeft in de rechtspraktijk. Het panel kan zich voorstellen dat deze ervaring beter benut kan worden om studenten in de colleges meer voorbeelden te geven van dit werk in de rechtspraktijk. Dit gebeurt al, maar volgens studenten zou dit meer ingezet mogen worden. Het panel adviseert de opleiding hiernaar te kijken, ook in het licht van het facultaire speerpunt van *Law in Action*, dat een duidelijke praktijkcomponent heeft.

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid

Curriculum

Zoals benoemd onder Standaard 1 heeft de masteropleiding acht verschillende afstudeerrichtingen:

- Privaatrecht
- Strafrecht

- Staats- en bestuursrecht/Jurist en overheid
- Transnational Legal Studies
- Internet, intellectuele eigendom en ICT
- Arbeidsrecht
- International Migration and Refugee Law
- Conflicthantering, rechtspraak en mediation

Het curriculum van elk van de afstudeerrichtingen volgt een vaste structuur. Deze bestaat uit een Nederlandstalig of Engelstalig vak Methoden van rechtswetenschap (6 EC), verdieping in de eigen afstudeerrichting (12 EC), een internationaliseringsvak (6 EC), een integratievak (6 EC), gebonden keuzeruimte (6 EC), vrije keuzeruimte (12 EC) en de masterscriptie (12 EC). Deze uniforme structuur is volgens het panel duidelijk en biedt in opzet een goed gebalanceerd programma. De combinatie van verdieping in de eigen richting, academische vorming en externe perspectieven is volgens het panel een goed uitgangspunt voor een masteropleiding Rechtsgeleerdheid. De panelleden zijn tevreden over de kwaliteit van het door hen bestudeerde onderwijsmateriaal van de vakken, zowel qua inhoud als qua niveau. Uit de materialen en gesprekken met studenten, alumni en docenten is het panel gebleken dat de verbinding van het onderwijs met het onderzoek binnen de faculteit waar mogelijk wordt gelegd. Het is daarover positief.

De ruimte voor verdieping in de eigen afstudeerrichting is echter volgens het panel aan de magere kant. Deze betreft in de algemene opzet van de opleiding slechts 12 EC aan verplichte vakken en een masterscriptie van eveneens 12 EC. In een opleiding waar studenten al ruime keuze hebben uit afstudeerrichtingen, acht het panel het noodzakelijk om de vrije keuzeruimte beperkt te houden en de specialisatie in de betreffende afstudeerrichting te waarborgen door middel van een substantieel deel aan verplichte vakken.

Studenten blijken de keuzeruimte in de opleiding te waarderen, maar geven tegelijkertijd ook aan dat zij wel behoefte zouden hebben om in een vroegtijdig stadium van de opleiding hun keuzes te kunnen bespreken, om zo beter te weten welke vakken goed aansluiten bij hun interesses en ambities na de opleiding. Het panel interpreteert dit als een bevestiging van de wenselijkheid om meer sturing aan te brengen in de invulling van de gekozen programma's en daarmee het verdiepende karakter van de masteropleiding te versterken.

De beperkte omvang van de verdiepingsruimte is met name een aandachtspunt voor afstudeerrichtingen waarin de aangeboden integratievakken niet goed aansluiten bij de gekozen richting. De integratievakken, die studenten ook in hun keuzeruimte kunnen volgen, lijken twee doelen te dienen: enerzijds beogen ze studenten door middel van een thematische benadering bij te brengen hoe ze kennis van verschillende aspecten van het positief recht kunnen integreren en hierop kunnen reflecteren, anderzijds beogen de vakken studenten hun verdiepende kennis in de eigen afstudeerrichting te doen verbreden door over de grenzen van dit rechtsgebied te kijken. Het panel constateert dat deze opzet nog niet overal slaagt, omdat integratievakken soms ver af staan van de specialisatie en interesse van studenten. Dit geldt bijvoorbeeld voor Privaatrecht, tevens de grootste afstudeerrichting. De daar aangeboden integratievakken behandelen aanbestedingsrecht, jeugdrecht, gezondheidsrecht en rechtssociologie en begeven zich daarmee deels op terreinen buiten het privaatrecht. Het panel beveelt aan om te waarborgen dat de integratievakken per afstudeerrichting goed aansluiten bij het betreffende domein.

Het panel is positief over de aanwezigheid van een methodenvak, maar stelt vast dat dit de beoogde bijdrage aan de academische vorming en voorbereiding op de scriptie nog niet optimaal lijkt waar te maken. Het vak beoogt masterstudenten voor te bereiden op zowel het zelfstandig uitvoeren van rechtswetenschappelijk onderzoek als het kritische reflecteren op de aard en methoden van (rechts)wetenschappelijk onderzoek. De gedachte achter het vak is volgens het panel goed: het academisch karakter van de opleiding krijgt hierdoor duidelijk aandacht. Nadrukkelijke signalen van docenten en studenten geven echter aan dat het vak doorontwikkeling behoeft om de toegevoegde waarde te bewijzen. Studenten ervaren het vak als zeer rechtsfilosofisch en generiek. Zij missen

daardoor de verbinding met de eigen afstudeerrichting. Mogelijke richtingen voor verbetering zijn volgens het panel te zoeken in een duidelijkere koppeling aan de masterscriptie of aan het domein van de afzonderlijke afstudeerrichtingen.

De opleiding biedt studenten op een aantal manieren zicht op de beroepspraktijk. Ten eerste werken in de opleiding veel docenten die ook ervaring hebben in de rechtspraktijk. Zij brengen deze ervaring waar mogelijk in de colleges in. Ook zijn er diverse praktijkvoorbereidende werkvormen in de opleiding aanwezig, zoals *moot courts*, rollenspellen, het schrijven van annotaties, wetsvoorstellen en een cassatieschriftuur. Studenten hebben de mogelijkheid om een stage in hun programma op te nemen. Zij kunnen hiervoor de vrije keuzeruimte gebruiken. Deze mogelijkheid om binnen de opleiding praktijkervaring op te doen, wordt door studenten zeer gewaardeerd. Er is een stagehandleiding en stagecoördinator. Deze coördinator dient de stage goed te keuren en te beoordelen. In het gesprek met het panel heeft een aantal studenten toegelicht hoe zij door middel van persoonlijke contacten van docenten een stage hebben gevonden. Een aandachtspunt van de stages is echter de roostering: omdat er geen onderwijsvrije periodes zijn voorzien, is een stage vaak alleen te plannen in een zomerperiode.

Scriptietraject

Studenten van alle afstudeerrichtingen sluiten hun opleiding af met een masterscriptie van 12 EC. Zij kiezen zelf een onderwerp en voeren vervolgens individueel, met begeleiding, een onderzoek uit binnen een deelgebied van de eigen afstudeerrichting. De opleiding heeft een scriptietraject uitgewerkt met een maximale doorlooptijd van tien maanden, dat studenten in staat stelt om hun opleiding nominaal te voltooien. Per afstudeerrichting is er een scriptiecoördinator, een handleiding en een Canvassite met informatie over het proces en mogelijke onderwerpen. Studenten starten met het voorleggen van een thema of een voorlopige onderzoeksopzet aan de coördinator. Deze wijst vervolgens een begeleider toe op basis van het onderwerp en de beschikbaarheid binnen het docententeam. De begeleiding bij de scriptie is individueel. Er is een minimum van twee contactmomenten voorzien en feedback op in elk geval een conceptversie van de scriptie.

Uit de gesprekken met studenten en docenten is gebleken dat de scriptiebegeleiding in de praktijk intensiever is dan de beschreven minimale begeleiding. Vaak krijgen studenten na een eerste afstemming over de onderzoeksopzet nog feedback op losse hoofdstukken. De studenten met wie het panel heeft gesproken, zijn positief over de begeleiding. Het panel concludeert dat de scriptiebegeleiding binnen de masteropleiding Rechtsgeleerdheid in de praktijk adequaat is.

Beide opleidingen

Didactisch concept en werkvormen

Law in Action is een speerpunt voor de opleidingen dat in de didactische invulling van het onderwijs gestalte zou moeten krijgen. Het panel verstaat dit, in navolging van het *position paper* over *Law in Action* dat het heeft bekeken, als duidelijke aandacht voor de maatschappelijke implicaties van het recht. In een aantal vakken is deze thematische invulling duidelijk aanwezig, zoals bij het integratievak Law en Governance van de bacheloropleiding. Daarin wordt de invloed van verschillende rechtsgebieden op thema's als medische fouten, voetbalgeweld en woonoverlast beschouwd. Uit gesprekken met studenten en docenten van de opleidingen concludeert het panel dat de uitwerking van *Law in Action* als didactisch concept nog om nadere concretisering vraagt. Hoe dit concept in reguliere vakken op systematische wijze gestalte krijgt, is het panel niet goed duidelijk geworden. In het gesprek met docenten en opleidingsmanagement is deze bevinding beaamd en werd toegelicht dat deze concretisering de komende periode aandacht krijgt.

Het panel heeft vastgesteld dat de opleidingen passende werkvormen hanteren en dat er voldoende contacturen zijn. In de bacheloropleiding heeft elk vak minimaal zes contacturen per week, waarvan twee uur hoorcolleges en drie uur werkgroep. Het zesde contactuur kan naar inzicht van de vakcoördinator worden ingevuld. Dit kan bijvoorbeeld een verdiepingscollege, casuscollege of

practicum zijn. Tevens wordt in sommige vakken gebruik gemaakt van kennisclips. Het panel heeft hier goede voorbeelden van gezien in de vakken Pleitoefening en Bachelorscriptie.

Ook in de verschillende afstudeerrichtingen binnen de masteropleiding heeft het panel goede voorbeelden aangetroffen van activerende werkvormen. Zo heeft Migration and Legal Remedies (International Migration and Refugee Law) een moot court en schrijven studenten in het vak Wetgeving (Staats- en bestuursrecht) groepsgewijs een wetsvoorstel. In de afstudeerrichting Conflicthantering, rechtspraak en mediation wordt gewerkt met rollenspellen onder begeleiding van professionele trainers/mediators. In het verdiepingsvak Contractenrecht (Privaatrecht) werken studenten aan de analyse en rapportage van drie verschillende thematische vraagstukken, waarbij zij deze vraagstukken dienen te doorgronden en hierover mondeling en schriftelijk rapporteren. De thema's worden pas kort voor de colleges bekend gemaakt om zo de praktijk, waarin juristen onder tijdsdruk een vraagstuk dienen te doorgronden, te benaderen.

Studenten gaven er in de gesprekken met het panel blijk van tevreden te zijn over de mate van interactie in de werkcolleges. Zij zijn erg te spreken over de sfeer in de colleges en voelen zich vrij vragen te stellen. Ook tussen colleges door zijn docenten zeer bereid om studenten nadere toelichting te geven op de stof. Deze goede sfeer en aandacht voor studenten is in alle gesprekken met studenten en alumni van de faculteit als kenmerkend voor de VU genoemd. Het panel vindt dit te prijzen en concludeert dat dit een kracht is van de opleidingen.

Studenten van de bacheloropleiding merkten echter ook op dat het werkgroeponderwijs soms slecht bezocht worden. Werkgroeponderwijs is niet verplicht; gemiddeld zou ongeveer tweederde van de studenten aanwezig zijn bij werkgroepen. Bij een enkel vak, Fundamental Rights in Europe, was volgens studenten de leegloop hoog als gevolg van de drempel die het Engelstalig onderwijs vormde. Het panel heeft met docenten en het management verder gesproken over deze vrijblijvendheid van het werkgroeponderwijs. Het panel is van mening dat actieve deelname aan dergelijk onderwijs een belangrijk onderdeel vormt van de academische vorming van toekomstige juristen. De ontwikkeling van juridische vaardigheden vraagt om oefening en deze werkgroepen zijn daarvoor bedoeld. Het panel geeft de bacheloropleiding daarom ter overweging mee om de werkgroepen een meer verplichtend karakter te geven, bijvoorbeeld door deelname aan het werkgroeponderwijs als voorwaarde te stellen voor deelname aan het tentamen. Het panel merkt voorts op dat de hoorcolleges de afgelopen jaren minder goed bezocht werden, toen deze colleges als weblectures aan studenten integraal ter beschikking gesteld werden. Inmiddels heeft de faculteit besloten met deze praktijk van het beschikbaar stellen van weblectures te stoppen. Het panel vindt deze maatregel verstandig, gegeven het feit dat activerend onderwijs mede bevorderd wordt door het regelmatig bijwonen van de hoorcolleges.

Onderwijzend personeel

Het panel heeft kennis genomen van de lijst in de kritische reflectie waarin de bij de opleidingen betrokken docenten zijn opgesomd. Het onderwijs in de opleidingen wordt verzorgd door een combinatie van vaste stafleden met een gecombineerde onderwijs- en onderzoeksaanstelling, docenten die hun aanstelling combineren met een baan in de beroepspraktijk en tijdelijke docenten. Het panel heeft geconstateerd dat de vakinhoudelijke kwaliteit binnen alle opleidingen goed te noemen is. In elke opleiding en afstudeerrichting zijn zowel docenten met sterke onderzoekskwalificaties betrokken als docenten met ervaring in de juridische beroepspraktijk. Vooral voor de masteropleiding is dit een kracht, aangezien de opleiding ook opleidt voor de beroepspraktijk. Tegelijkertijd acht het panel het belangrijk dat de faculteit zorg draagt voor continuïteit in deze expertise en voorkomt dat men hiervoor afhankelijk is van enkele personen met tijdelijke of kleine aanstellingen.

De didactische kwaliteit van docenten wordt gestimuleerd door de Basiskwalificatie Onderwijs (BKO) en Seniorekwalificatie Onderwijs (SKO). Voor docenten in vaste dienst is het behalen van de BKO een vereiste. Het percentage docenten dat beschikt over een BKO is circa 75. Vijf docenten beschikken over een SKO en twee zijn bezig met de verwerving daarvan. Ook organiseert de faculteit

onderwijslunches en een jaarlijkse onderwijsdag, waarop thema's als toetskwaliteit, ICT en diversiteit aan de orde komen. Het panel constateert dat de opleidingen daarmee worden verzorgd door een didactisch goed onderlegde staf.

Tijdens het bezoek heeft het panel met een selectie van docenten van de opleidingen gesproken. Het panel was onder de indruk van de betrokkenheid en toewijding die zij ten opzichte van hun onderwijstaak toonden. De waardering van studenten en alumni voor de toegankelijkheid en betrokkenheid van hun docenten is bijzonder groot. Er zijn meerdere voorbeelden ter sprake gekomen van docenten die studenten helpen met het vinden van stages, uitwisseling of andere extra curriculaire activiteiten. Het panel beoordeelt de huidige staf-studentratio van 1:27 als relatief gunstig en kan zich voorstellen dat deze bijdraagt aan de door studenten ervaren kleinschaligheid. De relatief gunstige staf-studentratio lijkt echter de komende periode niet verzekerd, gezien de teruglopende instroom in de afgelopen jaren. Het panel concludeert dat de docentkwaliteit in beide opleidingen goed is.

Studeerbaarheid, studiebegeleiding en informatievoorziening

De rendementen van beide opleidingen duiden er volgens het panel op dat ze in voldoende mate studeerbaar zijn. In de bacheloropleiding valt ongeveer een derde van de studenten in of aan het eind van jaar één uit. Dat het eerste jaar een selectief karakter heeft, is volgens het panel logisch en te verdedigen. In de daaropvolgende bachelorjaren is de uitval beperkt: volgens de kritische reflectie rondt ongeveer 70% van de postpropedeusegroep de opleiding binnen vier jaar, oftewel 5% meer dan de doelstelling van 65%. In de masteropleiding is het rendement aan de lage kant en is er in de cijfers een dalende trend te zien: van het cohort 2011 haalde 23% in één jaar het diploma, 52% haalde dit in twee jaar. Voor het cohort 2013 zijn deze percentages 10% en 49%. Deze vertraging wordt mogelijk verklaard doordat studenten hun opleiding combineren met praktijkstages of een tweede masteropleiding. Het panel heeft geen duidelijke struikelblokken in het mastercurriculum gesignaleerd.

De studiebegeleiding bestaat uit een breed palet aan voorzieningen. Het panel vindt dit een sterk punt van de opleidingen. De begeleiding begint al voor de start van de bacheloropleiding: aspirant-studenten nemen verplicht deel aan een matchingsdag. Dit houdt in dat zij een dag onderwijs volgen en vervolgens een toets. De uitslag hiervan levert een niet-bindend studiekeuzeadvies op. Studenten hebben tijdens de bacheloropleiding zowel een tutor als een mentor. De mentor is een ouderejaarsstudent die in het eerste jaar informatie geeft en ervaringen deelt over de opleiding en studeren in het algemeen. Mentoren hebben ook de taak achterblijvende studievoortgang te signaleren. Zij worden begeleid door docenten en studieadviseurs. Tutoren zijn docenten uit de opleiding die een groep studenten begeleiden, onder aansturing van de studieadviseurs. Zij organiseren gezamenlijke activiteiten en hebben een aantal keer per jaar individuele gesprekken over onder meer de studievoortgang. Met ingang van 2017-2018 is het tutoraat uitgebreid naar het tweede en derde jaar van de bacheloropleiding. Ook in de masteropleiding hebben studenten een tutor met wie zij over de samenstelling van hun programma en te maken keuzes kunnen spreken. Ook kunnen studenten van beide opleidingen gebruik maken van de studieadviseurs. Tijdens het bezoek heeft het panel hier positieve ervaringen over gehoord. Tot slot heeft het panel medewerkers van het Career Office gesproken. Studenten kunnen hier terecht voor advies en contacten op het gebied van stages, solliciteren en startersfuncties. Deze voorziening lijkt nog aan bekendheid te moeten groeien, maar is in opzet volgens het panel een goede toevoeging aan de studiebegeleiding.

Zowel deze diverse vormen van studiebegeleiding als de goede schriftelijke informatievoorziening lijken bij te dragen aan de goede organisatie van de opleidingen. Gedurende het bezoek heeft het panel vernomen dat de informatievoorziening over de opleidingen adequaat is. De digitale leeromgeving Canvas en VUNet blijken naar grote tevredenheid van studenten en docenten te functioneren. Het panel heeft zelf van beide opleidingen vakinformatie op Canvas bestudeerd. Het beeld daarbij is positief: voor elk vak zijn duidelijk de leerdoelen, onderwijsvormen, de relatie met de eindtermen, de inhoud en de toetsing beschreven.

Overwegingen

Het panel heeft uit de stukken en de gesprekken geconcludeerd dat de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid een degelijk en compleet programma heeft. De concentrische structuur en het grote aandeel van verplichte vakken biedt studenten een samenhangend overzicht en een adequate basis in het positief recht en metajuridica. De kwaliteit van de vakken is volgens het panel goed te noemen.

Het programma van de masteropleiding heeft volgens het panel een duidelijke structuur en biedt studenten zowel verdieping in een eigen afstudeerrichting als keuzevrijheid. Voor enkele afstudeerrichtingen geldt dat de geboden verdieping versterkt zou kunnen worden door meer sturing in de invulling van de keuzeruimte en/of betere aansluiting van de integratievakken bij de betreffende afstudeerrichting.

Law in Action heeft als didactisch concept volgens het panel nog nadere concretisering. Het panel is van oordeel dat het onderwijs in opzet voldoende activerend is, onder meer door het bespreken van casuïstiek en door simulaties van praktijksituaties. De vrijblijvendheid van het bezoeken van werkcolleges is in de bacheloropleiding volgens het panel echter een punt van zorg. Het niet volgen van werkgroeponderwijs beperkt de ontwikkeling van juridische vaardigheden bij studenten en zou volgens het panel ingeperkt moeten worden. Het panel adviseert verplichte deelname aan de werkcolleges te bevorderen.

Academische en juridische vaardigheden hebben een plek in het bachelorcurriculum. De vaardighedenlijn bevat goede training in argumentatieleer, schrijf- en pleitvaardigheid, maar volgens het panel is de recente uitbreiding van het aantal papers dat studenten in hun opleidingen schrijven een minimaal noodzakelijke verbetering. Het vak Pleitvaardigheid is volgens het panel sterk opgezet en biedt studenten een goede theoretische en praktische training op dit vlak.

Voor beide opleidingen geldt dat het academische karakter duidelijk gestalte krijgt. In de bacheloropleiding is er een stevige academische kern en in de masteropleiding volgen alle studenten een vak Methoden van rechtsgeleerdheid. Dit vak heeft wel nadere doorontwikkeling om het academisch karakter van de opleiding naar tevredenheid van betrokkenen te realiseren. Ook in de positiefrechtelijke vakken blijkt uit de studiematerialen dat studenten worden aangezet tot academische reflectie en dat zij zicht krijgen op rechtswetenschappelijk onderzoek. Er is onder studenten van beide opleidingen behoefte aan meer praktijkgerichtheid van het onderwijs. Het panel constateert dat de programma's met name theoretisch van aard zijn. De stagemogelijkheden binnen de masteropleiding en het vak Pleitoeefening in de bacheloropleiding geven studenten wel meer zicht op de beroepspraktijk. Dit aspect zou in beide programma's verder versterkt kunnen worden.

De opleidingen worden verzorgd door goede en toegewijde docenten. Zij zijn zeer betrokken bij hun studenten. Deze goede contacten tussen studenten en docenten zijn een kracht van de faculteit die volgens het panel te prijzen is. De informatievoorziening is duidelijk en de studiebegeleiding is goed georganiseerd. De opleidingen zijn voldoende studeerbaar.

Conclusie

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'voldoende'.

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'voldoende'.

Standaard 3: Toetsing

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Toelichting:

De toetsen en de beoordeling zijn valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk. De examencommissie van de opleiding borgt de kwaliteit van de tentaminering en examinering.

Bevindingen

De toetsing binnen de opleidingen Rechtsgeleerdheid volgt het universitaire toetsbeleid zoals dat is vastgelegd in het 'Handboek Onderwijskwaliteit'. De faculteit heeft dit na overleg met de examencommissie geconcretiseerd in de Nota Toetsbeleid (2013). Hierin staat beschreven dat toetsing dient te voldoen aan kwaliteitseisen met betrekking tot onder meer validiteit, betrouwbaarheid, transparantie en effect op het leerproces. Voor tentamens is door de examencommissie een Nota Kwaliteitsbewaking tentamens Faculteit der Rechtsgeleerdheid vastgesteld (herzien in 2017), waarin onder andere uiteengezet is op welke wijze en in welke frequentie de commissie de afgenomen tentamens op kwaliteit beoordeelt.

Het systeem van toetsing binnen de faculteit behelst onder meer een toetsplan per opleiding. Dit wordt opgesteld door de opleidingsdirecteur en beschrijft hoe de eindtermen getoetst worden in de verschillende vakken en door middel van welke toetsvorm(en). Toetsen worden door meerdere docenten, onder verantwoordelijkheid van de vakcoördinator, opgesteld. De opleidingsdirecteur bepaalt bij vaststelling van de studiegids of de toetsing aansluit bij het toetsplan. De toetsvorm wordt verder uitgewerkt in een toetsmatrijs of toetsverantwoording. Deze komt in het toetsdossier van het vak, waarin onder andere ook een antwoordmodel, cijferlijst, analyse van resultaten en studentevaluaties zijn opgenomen. Bachelor- en masterscripties worden altijd door twee beoordelaars onafhankelijk van elkaar beoordeeld. De opleidingen werken bewust met wisselende koppels van beoordelaars, om zo de uniformering van beoordeling te versterken. Tot slot heeft de examencommissie criteria opgesteld voor examinerbevoegdheden. Deze zijn uitgewerkt in een systeem met bevoegdheden om vakcoördinator te mogen zijn (en dus verantwoordelijkheid te dragen voor toetsconstructie), om bachelorscripties te begeleiden en te beoordelen en om masterscripties te begeleiden en te beoordelen.

De faculteit investeert in professionalisering op het gebied van toetsing. Bewustzijn en kennis van toetsmaatregelen onder stafleden worden gestimuleerd door middel van workshops en trainingen. Ook binnen de BKO- en SKO-trajecten komt het onderwerp toetsing aan de orde.

Het panel is onder de indruk van het toetssysteem binnen de faculteit en de adequate maatregelen die van kracht zijn om de kwaliteit van toetsing en beoordeling te stimuleren en waarborgen. Het toetsplan ziet er gestructureerd en duidelijk uit. De toetsdossiers die het panel heeft bestudeerd waren nog niet allemaal compleet, maar de opzet is goed en er blijkt door de examencommissie ook op te worden gestuurd om deze te completeren. Uit de gesprekken met het management, de staf en studenten van de opleidingen concludeert het panel dat het toetssysteem naar tevredenheid van de verschillende betrokkenen functioneert. Het panel vond bevestiging van deze positieve houding ten opzichte van het toetsbeleid in de door hen bestudeerde beoordelingsformulieren van scripties. Deze waren over het algemeen zorgvuldig en grondig ingevuld door de betreffende beoordelaars. Het panel is tevreden met het brede draagvlak voor het facultaire toetsbeleid en ziet dit als indicator voor de heersende kwaliteitscultuur binnen de faculteit.

Studenten zijn positief over de transparantie met betrekking tot de toetsing. Zij weten wat er van hen verwacht wordt en welke deadlines er gelden, ook binnen het scriptietraject (zie Standaard 2). Een suggestie van het panel is om met een team van begeleiders richtlijnen te formuleren voor de beoordeling van scripties: wat zijn de verwachtingen waar studenten aan moeten voldoen om een 6, een 7 of een 8 of hoger te halen? Dit kan niet alleen de vergelijkbaarheid van de beoordelingen ten goede komen, het kan studenten ook stimuleren en uitdagen wanneer zij een concreet beeld hebben van wat er onder een goede scriptie wordt verstaan.

De opleidingen kennen diverse toetsvormen. In de kritische reflectie van beide opleidingen is een overzicht opgenomen van de gehanteerde toetsvorm(en) per programmaonderdeel. Voor de masteropleiding is dit gedaan in bijlage 6, met een uitwerking per afstudeerrichting. De meeste vakken worden (ook) door middel van een schriftelijk tentamen getoetst.

In het eerste jaar van de bacheloropleiding zijn deze tentamens vaak gecombineerde toetsen met meerkeuze-opgaven en open vragen. Na het eerste jaar neemt het aantal toetsen met meerkeuzevragen af. Het vak Juridische vaardigheden wordt getoetst door middel van een tentamen en een paper. Het panel vindt het positief dat studenten een paper dienen te schrijven in de opleiding, maar dat dit er slechts één is, acht het panel minimaal. De essays die geschreven werden in de tentamens van de vakken Volkenrecht en Europese rechtsbescherming zijn volgens het panel een goede training in schrijfvaardigheid, maar zijn niet gelijkwaardig aan het gedurende langere tijd werken aan een paper. Het is van mening dat de recente invoering van papers als aanvullende toetsvorm van de vakken Volkenrecht en Bestuursrecht een goede versteviging is van de toetsing van schrijfvaardigheid in het programma.

In de masteropleiding verschilt de variatie in toetsvormen per afstudeerrichting. Het gezamenlijke vak Methoden van rechtswetenschap/Legal Methodology wordt getoetst door middel van een *take home*-tentamen met twee essayvragen. Voor alle afstudeerrichtingen geldt dat minimaal één van de verplichte vakken wordt getoetst door middel van een paper. Veel van de mastervakken kennen een combinatie van toetsvormen, zoals een schriftelijk tentamen en een paper. Het panel heeft goede voorbeelden gezien van alternatieve toetsvormen, bijvoorbeeld de cassatieschriftuur bij de afstudeerrichting Strafrecht, *peer review* bij International Migration and Refugee Law, het schrijven van een wetsvoorstel bij Staats- en bestuursrecht en Privaatrecht en rollenspellen bij Conflicthantering, rechtspraak en mediation.

Mondelinge presentatievaardigheden worden in de bacheloropleiding getoetst binnen het vak Pleitoefening. In de masteropleiding hebben alleen Conflicthantering, rechtspraak en mediation en Transnational Legal Studies geen toetsen met betrekking tot mondelinge presentatievaardigheden. Wel maken in één van de twee integratievakken van Conflicthantering, rechtspraak en mediation rollenspellen onderdeel uit van de cursus. Deze leveren bonuspunten op voor het eindcijfer van de cursus. Voor Privaatrecht geldt dat twee van de vier verdiepvakken (waar studenten er minimaal één van kiezen) een presentatie als tweede toetsvorm heeft.

De bachelor- en masterscriptie is in beide opleidingen uiteraard ook een schriftelijk werkstuk. Zoals beschreven onder Standaard 2 ontvangen studenten gedurende het scriptietraject feedback op hun schrijfvaardigheid. De scriptiebeoordeling wordt aan de student medegedeeld door middel van een gesprek en schriftelijk in een beoordelingsformulier. De beoordelingsformulieren voor de scripties maken volgens het panel over het algemeen goed inzichtelijk welke kwaliteitseisen gesteld worden aan de scripties en in welke mate studenten daaraan hebben voldaan. Bij beide opleidingen heeft het echter ook beoordelingsformulieren aangetroffen die slechts summier waren ingevuld. Het feit dat beoordelingen ook mondeling worden toegelicht verhoogt volgens het panel de acceptatie van de gegeven beoordeling, hetgeen de student in staat stelt om objectiever na te denken over deze beoordeling en de daaraan ten grondslag gelegen overwegingen. Het panel moedigt de opleidingen aan om erop toe te zien dat ook de schriftelijke feedback op de scriptie voldoende informatief is voor studenten. Er is geen mondelinge presentatie verbonden aan de scriptie. Het panel ziet dit als een gemiste kans. Mondelinge presentatie van het onderzoek, al dan niet in groepsverband, zou als toetsmoment benut kunnen worden en een additioneel leermoment voor studenten kunnen creëren.

Examencommissie

De kwaliteit van toetsing binnen de bacheloropleidingen wordt gewaarborgd door de facultaire examencommissie. Deze heeft zes leden, waaronder één extern lid: een toetsdeskundige. De leden vertegenwoordigen de verschillende disciplines binnen de faculteit. De examencommissie wordt

ondersteund door twee ambtelijk secretarissen. Leden van de examencommissie hebben scholing gehad met betrekking tot hun taken en verantwoordelijkheden.

Tijdens het bezoek is het panel duidelijk geworden dat de examencommissie controle heeft over alle aspecten van toetskwaliteit. Zo heeft de examencommissie bijvoorbeeld een eigen analyse-instrument ontwikkeld waarmee de betrouwbaarheid van tentamenitems direct na afname beoordeeld kan worden. Wanneer op basis van deze analyse geconcludeerd wordt dat de betrouwbaarheid van bepaalde items niet voldoet, kan nog vóór de vaststelling van de resultaten de cesuur worden gecorrigeerd. Deze analyses vinden steekproefsgewijs plaats, en wanneer vakevaluaties of opvallende tentamenuitslagen daar aanleiding toe geven. De examencommissie bespreekt dit met betreffende docenten. Het is de ervaring van de examencommissie dat het gebruik van dit analyse-instrument een kwaliteitsslag heeft opgeleverd, doordat veel docenten op deze manier meer inzicht hebben gekregen in hoe ze goede items kunnen formuleren.

Voorts neemt de examencommissie tweejaarlijks steekproeven van scripties en van toetsdossiers en levert zij op verzoek van vakcoördinatoren advies over concept-tentamens. Ook het eerdergenoemde beleid rondom de toekenning van examinerbevoegdheid is volgens het panel een stevig instrument in de borging van de toetskwaliteit en voor de realisatie van de eindtermen.

Het panel concludeert dat de examencommissie een duidelijk beeld heeft van haar taken en verantwoordelijkheden en dat de leden hard werken om de kwaliteit van toetsing in de gehele faculteit te borgen. Het panel waardeert de wijze waarop de examencommissie een goede balans probeert te bewaken tussen enerzijds proactief en krachtig toezien op de toetskwaliteit en anderzijds niet onnodig veel capaciteit van de commissie en van docenten te besteden aan niet-onderwijsinhoudelijke activiteiten.

Overwegingen

Het panel constateert dat de toetsing binnen de opleidingen Rechtsgeleerdheid voldoet. Toetsing in de bacheloropleiding kent een zekere mate van variatie. Studenten maken met name schriftelijke tentamens. Het panel ondersteunt de ingezette versteviging van de toetsing van schrijfvaardigheid. Studenten schrijven nu drie papers voorafgaand aan de bachelorscriptie. Toetsing van mondelinge vaardigheden geschiedt in het vak Pleitoefening. In de masteropleiding wordt met schriftelijke tentamens, maar ook met papers getoetst. In een aantal afstudeerrichtingen binnen de masteropleiding is dit de primaire toetsvorm. Het panel heeft hier ook goede voorbeelden gezien van alternatieve toetsvormen. De beoordeling van zowel de bachelor- als de masterscriptie wordt geëxpliciteerd in een beoordelingsformulier en toegelicht in een gesprek. Het panel is positief over de mondelinge toelichting, maar moedigt de opleidingen aan om erop toe te zien dat ook de schriftelijke feedback op de scriptie voldoende informatief is voor studenten. Een mondelinge presentatie van de scriptie zou overwogen kunnen worden om een additioneel leermoment voor studenten te creëren.

De faculteit heeft een zeer goed functionerend systeem van toetsing, waarvan het panel onder de indruk is. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het facultaire beleid zoals dat is uitgewerkt in de Nota Toetsbeleid (2013). Beide opleidingen hebben een duidelijk toetsplan waarmee de opleidingsdirecteuren de toetsing van de eindtermen bewaken. Ook wordt gewerkt met toetsmatrijzen, waarmee wordt bevorderd dat de leerdoelen van een vak goed aan bod komen bij de toetsing. De opleidingen hebben een goed systeem van toekenning van examinerbevoegdheden en de kwaliteit van beoordeling van scripties is met diverse maatregelen geborgd. De examencommissie heeft, zo concludeert het panel, een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden. Zij voert deze proactief en weloverwogen uit en heeft duidelijk controle over de toetskwaliteit.

Conclusie

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid: het panel beoordeelt Standaard 3 als 'goed'.

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid: het panel beoordeelt Standaard 3 als 'goed'.

Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties

De opleiding toont aan dat de beoogde eindkwalificaties worden gerealiseerd.

Toelichting:

Het gerealiseerde niveau blijkt uit de resultaten van tussentijdse en afsluitende toetsen, de eindwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren.

Bevindingen

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek vijftien bachelorscripties en vijftien masterscripties bestudeerd, evenals de door de betreffende begeleiders ingevulde beoordelingsformulieren. De door het panel bestudeerde bachelorscripties zijn van een niveau dat in voldoende mate aansluit bij hetgeen van afgestudeerden van een bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid verwacht mag worden. Studenten laten in hun scriptie zien dat zij over de benodigde vaardigheden beschikken om een juridische analyse uit te voeren. Het panel merkt wel op dat studenten met name een positiefrechtelijke invulling geven aan hun scriptie. De ambitie om studenten ook metajuridische vaardigheden bij te brengen is in deze eindwerken niet goed terug te zien; studenten doen in de regel niet aan kritische reflectie en/of rechtsvergelijking in hun onderzoek, maar voeren voornamelijk een beschrijvende literatuurstudie uit. De gekozen aanpak wordt methodisch voldoende verantwoord. Scripties zijn volgens het panel niet over- of ondergewaardeerd. Enkele hoog beoordeelde bachelorscripties waren in de ogen van het panel inderdaad van een hoog niveau. Dit ziet het panel als een indicatie dat de opleiding studenten in staat stelt om te excelleren binnen de opleiding.

De overgrote meerderheid van de afgestudeerde bachelors stroomt door naar een juridische masteropleiding. In de kritische reflectie is vermeld dat bachelorstudenten in de Nationale Studenten Enquête ontevreden zijn over de mate waarin deze opleiding voorbereidt op de beroepspraktijk. Het panel herkent de verklaring die door de opleiding wordt gegeven voor deze lagere beoordeling: het perspectief van de academische bacheloropleiding op de arbeidsmarkt is in het algemeen beperkt. De faculteit heeft mede om die reden in 2016 een Career Office opgericht en een stagebank ingericht. Het panel concludeert, ook op basis van de gesprekken met studenten die doorgestroomd zijn naar een juridische masteropleiding aan de VU, dat de opleiding studenten hier in voldoende mate op voorbereidt.

De masterscripties die door het panel zijn bestudeerd voldoen volgens het panel ook aan het te behalen niveau in de opleiding. In alle scripties is sprake van een uitgewerkte probleemstelling en een systematische uitwerking van het onderzoek. Er is een normale spreiding van cijfers aangetroffen, die in lijn zijn met de oordelen van het panel over de bestudeerde scripties. De aanwezigheid van wederom enkele zeer goede eindwerken demonstreert volgens het panel dat de opleiding studenten in voldoende mate voorziet van kennis, vaardigheden en gelegenheid om tot hoge prestaties te komen. Deze scripties hadden duidelijk een originele strekking en inhoud en een sterke analyse met veel eigen inbreng.

Het panel heeft met alumni van de masteropleiding gesproken. Zij waren bijzonder enthousiast over de opleiding en vonden dat deze hen in voldoende mate had voorbereid op de arbeidsmarkt. Wel ligt de nadruk in de opleiding volgens alumni erg op de academische benadering van het recht. Zij hadden ter voorbereiding op het werkveld graag wat meer aandacht voor bijvoorbeeld pleitvaardigheden gehad. Tegelijkertijd merken verschillende alumni op dat dit gebrek aan praktijkvoorbereiding voor hen is ondervangen door stagemogelijkheden die via docenten zijn

aangereikt. In de kritische reflectie zijn resultaten van de Nationale Alumni Enquête 2015 toegelicht. Van het cohort 2013-2014 blijkt 92% betaald werk te verrichten, veelal in de juridische dienstverlening of bij de overheid. Het panel concludeert uit de gesprekken met alumni en uit de beschikbare gegevens over het functioneren van alumni zoals beschreven in de kritische reflecties dat de opleiding studenten in voldoende mate voorbereiden op de beroepspraktijk.

Overwegingen

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde eindwerken en van de gesprekken met studenten en alumni van de opleidingen dat de studenten bij het afronden van hun bacheloropleiding en masteropleiding in voldoende mate de eindtermen van de opleidingen realiseren. De scripties zijn van voldoende niveau. De bachelorscripties zijn vrij beknopt in uitwerking en ontberen een sterk metajuridisch en rechtsvergelijkend perspectief. De scripties van de masteropleiding zijn over de gehele linie voldoende en in een aantal gevallen zeer goed. Afgestudeerden zijn positief over hun opleiding en het panel concludeert dat de opleidingen hen in voldoende mate hebben voorbereid op een vervolgopleiding of de beroepspraktijk.

Conclusie

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoende'.

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoende'.

ALGEMEEN EINDOORDEEL

De bachelor- en masteropleiding Rechtsgeleerdheid van de VU zijn beide adequate juridische opleidingen die in hun opzet voldoen aan nationale en internationale eisen. De opleidingen profileren zich door *Law in Action*: studenten dienen de samenhang tussen het recht en de samenleving te herkennen en hier kritisch op te reflecteren. Het panel vindt dit een passende doelstelling. In de bacheloropleiding krijgt ze onder meer gestalte in de stevige academische kern, waaronder het integratievak Law en Governance. Ook in de masteropleiding maken integratievakken deel uit van elk van de acht afstudeerrichtingen. Deze sluiten echter niet overal goed aan bij de eigen afstudeerrichting van studenten. Het panel oordeelt dat de profilering in de didactische invulling van het curriculum van beide opleidingen nog nadere concretisering behoeft. Het concentrische programma van de bacheloropleiding is samenhangend en compleet. Er is door recente uitbreiding van het aantal papers dat studenten schrijven net voldoende aandacht voor vaardigheden. De structuur van de programma's van de masteropleiding is duidelijk maar niet helemaal in balans. Het panel vraagt met name aandacht voor de verhouding tussen de keuzevrijheid tussen en binnen de programma's en de inhoudelijke verdieping binnen de programma's. De opleiding heeft een duidelijk academisch karakter, al vraagt het vak Methoden van rechtswetenschap nog verdere doorontwikkeling. Het onderwijs maakt gebruik van passende werkvormen, maar zou in de bacheloropleiding een meer verplichtend karakter mogen hebben om zo te garanderen dat alle studenten genoeg oefening hebben in juridische en academische vaardigheden.

Het onderwijs wordt verzorgd door betrokken en vakinhoudelijk goede docenten. Kenmerkend voor de opleidingen is de door studenten ervaren persoonlijke, kleinschalige sfeer en grote betrokkenheid van de docenten. Er is veel studiebegeleiding en de informatievoorziening is goed georganiseerd. De toetsing is adequaat. De faculteit heeft een goed toetsbeleid en een sterk functionerende examencommissie. Het toezicht op de toetskwaliteit en op de realisatie van de eindtermen van de opleidingen is goed vormgegeven. Uit de eindwerken van studenten en hun prestaties in vervolgopleidingen blijkt dat zij de beoogde eindtermen in voldoende mate realiseren.

Het panel is evenwel bezorgd over de dalende instroom, waardoor de financiering van het onderwijs in de komende periode onder druk komt te staan, en daarmee bijvoorbeeld de intensiteit en kleinschaligheid van de werkvormen en begeleiding van studenten. Het panel constateert dat het faculteitsbestuur deze zorg deelt en plannen ontwikkelt voor nieuwe opleidingen. Het panel beveelt

het bestuur aan om deze plannen te richten op de kern van het domein – en niet zozeer op de randen daarvan – aangezien alleen dan ook verzekerd kan worden dat de versterking van de financiële positie ten goede komt aan de onderwijsgroepen die verantwoordelijk zijn voor de in omvang belangrijkste opleidingen van de faculteit: de bachelor- en masteropleidingen Rechtsgeleerdheid. Het is volgens het panel in dit verband ook aan te bevelen om voor deze opleidingen de nabijheid van de Zuidas beter te benutten.

Conclusie

Het panel beoordeelt de *bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid* als 'voldoende'.

Het panel beoordeelt de *masteropleiding Rechtsgeleerdheid* als 'voldoende'.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter) is emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht. Na zijn afstuderen in 1974 vervulde hij diverse functies aan de Rijksuniversiteit Groningen, de Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Twente en Universiteit Utrecht. Hij heeft ervaring als onderwijsdirecteur bij de Universiteit Twente en de Universiteit Utrecht en was in Utrecht zes jaar lang hoofd van het departement Rechtsgeleerdheid. Sinds zijn pensionering in 2015 heeft hij (tijdelijke) advies- en bestuurlijke functies bij de Universiteit Utrecht en de Open Universiteit. Zijn vakgebied is het internationaal en Europees recht, met een bijzondere belangstelling voor het recht van internationale organisaties, het internationaal oorlogsrecht, het internationaal investeringsrecht en de theoretische grondslagen van het internationale recht. Hij publiceerde over de juridische betekenis van structureel geweld, de Europese Unie als rechtseenheid, de aansprakelijkheid van internationale organisaties, het internationale misdrijf van agressie, de internationale rechtspraak over internationale organisaties en recente ontwikkelingen in het investeringsrecht.

Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert (vice-voorzitter) studeerde Nederlands recht aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij in 1988 promoveerde. In 1999 werd hij hoogleraar Staatsrecht aan diezelfde instelling, inmiddels de Radboud Universiteit. Hij doceert in de masteropleiding Politiek en Parlement (Faculteit der Letteren) en aan de Academie voor de Wetgeving in Den Haag. Van 1995 tot 2001 en van 2008 tot 2010 was hij vice-decaan en van 2010 tot 2014 decaan Onderwijs van de Nijmeegse Faculteit der Rechtsgeleerdheid. In zijn wetenschappelijk onderzoek ligt een sterke nadruk op vraagstukken van institutioneel staatsrecht, meer in het bijzonder betreffende de regering, het parlement en het parlementaire stelsel, de rechterlijke organisatie en de constitutionele positie van de Koning. Hij heeft diverse onderzoeksprojecten uitgevoerd over het proces van wetgeving in het Nederlandse parlement en in het *US Congress*. In 2017 maakt hij deel uit van een door de ministerraad ingestelde adviescommissie betreffende ontwikkelingen rond het inkomen van de Koning. Hij publiceert veelvuldig. Van zijn hand is onder meer het handboek *Inleiding Constitutioneel recht* verschenen.

R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB (studentlid) is masterstudent Nederlands Recht, specialisatie Handels- en ondernemingsrecht, aan Maastricht University. In 2017 behaalde hij zijn bachelordiploma Rechtsgeleerdheid aan diezelfde universiteit. Robert van den Boorn is actief als studentlid van de Opleidingscommissie Nederlands Recht, lid van het Studentenberaad van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid en als student-tutor. Hij is tevens werkzaam als buitengriffier bij de Rechtbank Limburg, beide zittinglocaties, sector Privaatrecht.

Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi studeerde aan de universiteiten van Triëst (Italië) en Kiel (Duitsland). Ze promoveerde in 1998 aan de universiteiten van Triëst en Bergamo (Italië) en in 2004 aan Bucerius Law School (Duitsland). Sindsdien is ze als onderzoeker aan diverse internationale universiteiten verbonden geweest, waaronder die in Rome, Kiel, Bremen en Oxford. Sinds 2010 is ze hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar ze tot 2016 academisch directeur was van het Groningen Centre for Law and Governance. Haar onderzoek richt zich op Europees recht, rechtsvergelijking en de doorwerking van fundamentele rechten in het Europese privaatrecht. Van haar hand zijn vele publicaties verschenen in boeken en internationale vaktijdschriften. Aurelia Colombi Ciacchi is hoofdredacteur van het vaktijdschrift *European Journal of Comparative Law and Governance*.

Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad studeerde Rechten aan de University of Toronto (Canada) en Maastricht University, waar hij in 1999 promoveerde. Hij heeft gewerkt als bedrijfsjurist bij Shell Internationale Petroleum Maatschappij B.V. in Den Haag (1991-1995) en als advocaat bij Allen & Overy LLP in Amsterdam (1995-2000). In 2000 werd Wouter Cortenraad benoemd tot rechter, aanvankelijk voor de Rechtbank Utrecht en sinds 2005 voor het Gerechtshof Amsterdam, vanaf 2009 in de rang van senior raadsheer. In deze functies behandelt en behandelde hij uiteenlopende zaken op het gebied van het consumentenrecht, het arbeidsrecht, het burgerlijk recht en het handelsrecht,

met inbegrip van het financiële recht. Naast zijn reguliere werkzaamheden treedt Cortenraad regelmatig op als arbiter in nationale en internationale arbitrages onder auspiciën van het Nederlands Arbitrage Instituut te Rotterdam.

Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers werd na zijn studie Fiscale Economie (adjunct-)inspecteur van 's Rijksbelastingen bij het Ministerie van Financiën in Den Haag. In 1984 werd hij universitair docent Belastingrecht aan Tilburg University, waar hij in 1989 promoveerde. Hij werd in 1991 benoemd tot hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University. Sinds dat jaar is hij ook voorzitter van de vakgroep Belastingrecht van Tilburg Law School. Van 1998 tot 2012 was hij decaan van de Rechtenfaculteit van Tilburg University. Hij was namens het CDA Lid van de Eerste Kamer (2003-2015), waar hij tevens voorzitter van de commissie Financiën was. Hij is voorzitter van het Academic Committee of European Association of Tax Law Professors en lid van het Executive Committee van deze organisatie. Sinds mei 2017 is hij voorzitter van de Vereniging voor Belastingwetenschap.

Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik studeerde aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, waar ze in 2005 promoveerde. Sindsdien is ze verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden, waar ze vice-decaan en hoogleraar Internationaal Publiekrecht is bij het Grotius Centre for International Legal Studies. Haar onderzoeks- en expertisegebieden zijn internationale vrede en veiligheidsrecht, met een focus op de VN-sancties en terrorisme, internationaal strafrecht en in het bijzonder genocide en misdaden tegen de menselijkheid en plundering van natuurlijke hulpbronnen, alsmede de rol van nationale rechtbanken en vraagstukken van aansprakelijkheid van bedrijven in het internationaal strafrecht. Van den Herik is voorzitter van de ILA Study Group on UN Sanctions and International Law en vicevoorzitter van de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV) voor de Nederlandse regering, onder meer op het gebied van drones, digitale oorlogvoering, humanitaire hulpverlening en autonome wapensystemen. Daarnaast is ze redacteur van de boekenreeks *Cambridge Studies in International and Comparative Law*.

Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen is emeritus en honorair hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij studeerde Nederlands recht en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit Groningen waar hij in 1986 promoveerde. In 1989 werd hij benoemd tot hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij is gedurende vele jaren nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling en evaluatie van het onderwijs in de Juridische Faculteit, als voorzitter van de opleidingscommissie Nederlands Recht en later als opleidingsdirecteur. Gerrit van Maanen is gespecialiseerd in het privaatrecht, in het bijzonder het eigendomsrecht, onrechtmatige daad en overheidsaansprakelijkheid. Van 2002 tot 2011 was hij hoofdredacteur van *Het Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht*. Momenteel is hij werkzaam als raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch en als onafhankelijk adviseur voor verschillende organisaties.

Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos is emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University. Hij studeerde Rechten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Na zijn afstuderen in 1972 werkte hij als docent Recht bij de Sociale Academie De Horst in Driebergen. Theo de Roos promoveerde in 1987 aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Van 1977 tot 2010 werkte hij als advocaat bij De Roos & Pen advocaten in Amsterdam. Daarnaast was hij hoogleraar Strafrecht, van 1990 tot 1997 aan de Rijkuniversiteit Limburg, van 1997 tot 2005 aan de Universiteit Leiden en van 2005 tot zijn pensionering in 2013 aan de Universiteit van Tilburg. Sinds 2013 is hij raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch. Ook doceert hij aan de beroepsopleiding van de Nederlandse orde van advocaten, de Academie voor de Rechtspraak, het Studiecentrum Rechtspleging en OSR Juridische Opleidingen en is hij actief in diverse commissies op het gebied van recht en rechtspraak.

BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER

Inleiding

Voor u ligt het herziene Domeinspecifiek Referentiekader Rechtsgeleerdheid. Dit kader schetst de uitgangspunten van waaruit opleidingen invulling geven aan hun curricula. Het geeft aan wat mag worden verwacht van de inhoud en het niveau van opleidingen, wat opleidingen beogen te bereiken en wat de maatschappij derhalve kan verwachten van een afgestudeerde bachelor- en masterjurist. Het kader is nadrukkelijk geschreven voor de wetenschappelijke bachelor- en masteropleidingen, die op basis van door hun zelf gekozen eindkwalificaties tot de Visitatiegroep Rechtsgeleerdheid behoren of, in het kader van een zogenaamde Toets nieuwe opleiding, willen gaan behoren.

Het kader geeft geen uitputtende lijst aan van rechtsgebieden of juridische relevante aandachtsgebieden waartoe die opleidingen zich zouden moeten beperken. Evenmin rangordes, antwoorden op methodologische discussies of de wijze waarop een opleiding invulling geeft aan beroepseisen. Elke opleiding geeft zelf aan waar zij denkt te staan op die grote rechtsgeleerde wereldkaart. Formeel doet zij dat in de onderwijs- en examenregeling, materieel in de documenten die aan visitatiecommissies worden aangeboden bij het verzoek tot beoordeling van een opleiding ten behoeve van accreditatie.

Wat wel wordt aangetroffen is een blauwdruk van hetgeen de wetenschap en maatschappij mag verwachten van een afgestudeerde, academisch opgeleide jurist - en dus van een juridische opleiding - in termen van kennis, attitude en vaardigheden. Dat het kader is herzien betekent geenszins dat de onder het oude kader aangeboden opleidingen niet meer van deze tijd zouden zijn. In tegendeel, ook het vorige kader droeg de opleidingen al op om open te staan voor nieuwe ontwikkelingen zoals de mondialisering van de maatschappij en de informatisering van de samenleving. Nadrukkelijker dan voorheen zijn in dit kader de kennis, attitude en vaardigheden die met hedendaagse ontwikkelingen samenhangen omschreven en worden opleidingen uitgedaagd daar in hun doestellingen en eindkwalificaties ook blijf van te geven.

Het Disciplineoverleg Rechtsgeleerdheid denkt met dit Domeinspecifiek Referentiekader enerzijds de visitatiecommissies die de komende jaren opleidingsbeoordelingen moeten uitvoeren binnen de Visitatiegroep een adequate basis te hebben aangereikt om die beoordeling te kunnen uitvoeren. Anderzijds geeft het de noodzakelijke ruimte om een eigen, zo men wil onderscheidend, gezicht te geven aan de afzonderlijke opleidingen die in deze breed samengestelde Visitatiegroep worden aangeboden.

Utrecht, december 2015

Namens disciplineoverleg Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid,

Prof.mr. A.M. Hol,
voorzitter

Totstandkoming

Op 18 december 2015 heeft het disciplineoverlegorgaan Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid (RDR) dit domeinspecifiek referentiekader vastgesteld, ten behoeve van opleidingsbeoordelingen van de Visitatiegroep WO Rechtsgeleerdheid. Het betreft een gezamenlijk kader domeinspecifieke eisen voor alle rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen die de juridische faculteiten van de Nederlandse universiteiten aanbieden. Voorliggend domeinspecifiek referentiekader vervangt het referentiekader dat in december 2009 door de toenmalige Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid is vastgesteld.

Onder opleiding wordt hierna uitsluitend verstaan: een opleiding die is opgenomen in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Waar hierna over 'jurist' wordt gesproken, wordt bedoeld op de academisch opgeleide juristen, tenzij anders vermeld.

1. Rechtswetenschappelijke opleidingen en beroepen in maatschappelijke context

Rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen hebben tot doel disciplinebekwame en maatschappelijk betrokken juristen op te leiden en te vormen, met een kritische, academische geest, die in staat zijn zelfstandig probleemsituaties te ontleden teneinde een oplossing te formuleren. Daartoe moeten zij analytisch, kritisch evaluatief, maar ook synthetisch kunnen denken. Het wetenschappelijk niveau en de maatschappelijke relevantie van de opleiding moeten zijn gegarandeerd. Communicatieve vaardigheden, informatievaardigheden en onderzoeksvaardigheden hebben nadrukkelijk een plaats in de opleidingen, waarbij voldoende aandacht is voor actuele ontwikkelingen in relatie tot hun maatschappelijke achtergrond. De academische opleiding tot jurist dient als het ware "in context" te worden beschouwd.

De relatie tussen het recht en de samenleving verandert voortdurend. De samenleving is pluriform en kent een mondiale oriëntatie, waardoor zij almaar complexer wordt. Die ontwikkeling geldt ook voor het recht. Het recht bestaat al lang niet meer alleen uit Nederlandse wetgeving en rechtspraak, maar ontstaat evenzeer in interactie met internationale en Europese regelgeving en rechtspraak, via beleidsregels, aanbevelingen, convenanten, zelfregulering, Europese harmonisatie, beïnvloeding door rechtsvergelijking, enzovoorts. Burgers zijn mondig, het aantal rechtsregels blijft groeien en de samenleving is sterk gejuridiseerd. Europese integratie en mondialisering maken Europees recht, internationaal recht steeds belangrijker. De informatiemaatschappij van de 21e eeuw en haar juridische problemen, maar ook de verwachtingen die de samenleving heeft ten aanzien van het recht, trekken zich steeds minder aan van landsgrenzen, terwijl aan de andere kant de traditionele grenzen in juridische en maatschappelijke zin opnieuw aan belang winnen. Een afgestudeerd jurist moet, in welke context hij of zij ook komt te werken, daarom steeds vaker alert zijn op rechtssystemen en rechtsculturen van andere landen.

Binnen de visitatiegroep Rechtsgeleerdheid worden opleidingen aangeboden die voorzien in de vraag naar academisch breed geschoolde juristen, generalisten, in het bijzonder voor de eerstelijns advisering en beleidsvoorbereiding en overigens op een veelheid aan plaatsen op de arbeidsmarkt. Daarnaast zijn er gespecialiseerde masteropleidingen die voorzien in afgestudeerden die zich kunnen ontwikkelen tot academisch geschoolde specialisten en die zich op hun terrein kunnen meten met hun academische beroepsgenoten waar ook ter wereld. En tot slot zijn er opleidingen juist meer gericht op verbreding van het rechtsgebied waarover de opleiding zich uitstrekt.

Juristen werken in uiteenlopende functies en rollen. Er zijn meer juristen werkzaam buiten de traditionele juridische (toga)beroepen dan daarbinnen. De juridische opleidingen bereiden voor op deze traditionele beroepen, maar evenzeer op een veelheid aan andere werkzaamheden waarvoor academische attitude, kritische analyse, schrijf- en spreekvaardigheid vereist zijn en juridische deskundigheid gewenst is. De juridische opleidingen richten zich daarom niet alleen op de beroepsvereisten voor advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, de zogenaamde togaberoepen, ook al vormen de beroepsvereisten de kern van bepaalde opleidingen. Alle opleidingen streven een goede afstemming na met de arbeidsmarkt door het onderhouden van contacten met het afnemend beroepenveld. Dat gebeurt onder meer via contacten met

beroepsorganisaties en werkgevers, door middel adviesraden, met alumni, met gastdocenten, stages en loopbaanoriëntatie. Daarnaast moet een bachelorjurist voor wat betreft (onderzoeks)vaardigheden voldoende zijn toegerust om in beginsel te kunnen worden toegelaten tot een rechtsgeleerde (onderzoeks)master en een masterjurist tot een promotietraject, ook al kiest slechts een heel klein deel van de afgestudeerden voor een carrière als onderzoeker.

In de ruim tien jaar dat de bachelor-masterstructuur bestaat heeft zich geen nadrukkelijk beroepsperspectief voor de academisch opgeleide bachelorjurist ontwikkeld en bestaat er geen duidelijk identificeerbare arbeidsmarkt voor afgestudeerden met uitsluitend een academische bacheloropleiding (LL.B). Veel afgestudeerde bachelors werken in een juridisch relevante omgeving, maar daaruit is vooralsnog geen vertaalslag te maken die noodzaakt tot specifieke beroepsvaardigheidseisen voor een bacheloropleiding. De arbeidsmarkt voor academisch opgeleide juristen geeft nog steeds de voorkeur aan juristen met een afgeronde masteropleiding. Veruit de meeste studenten in de universitaire juridische opleidingen kiezen er daarom voor om na een bacheloropleiding ook een masteropleiding af te ronden. Niet alleen vanwege het verruimde arbeidsmarktperspectief, maar ook omdat het een wettelijke eis is voor de toegang tot de togaberoepen.

Ook bacheloropleidingen streven er niettemin naar om studenten voor te bereiden op hun toekomstig bestaan als jurist. Dat kan door die beroepspraktijk herkenbaar te doen zijn in de inhoud en de samenstelling van het onderwijsprogramma, maar ook via extracurriculaire activiteiten en loopbaanvoorbereiding.

Een 'jurist' is met de komst van juridische HBO-opleidingen niet meer als vanzelfsprekend iemand met een universitair getuigschrift dat kwalificeert voor de traditionele juridische beroepen (zittende en staande magistratuur; advocatuur; notariaat, belastingadviseur); een meester in de rechten (mr.).

Hoewel ook de juristen met een HBO-opleiding de titel Bachelor of Laws (LL.B) mogen voeren, is er een duidelijk verschil tussen de HBO-opleidingen en de academische rechtswetenschappelijke opleidingen. Het onderscheidend kenmerk is dat in wetenschappelijke (juridische) opleidingen de fundamenteën worden gelegd voor het eigen maken van de methode van rechtswetenschappelijk onderzoek, zoals tot uiting gebracht in de eindkwalificaties van de opleidingen. Dit komt vooral naar voren in de inhoud van het programma, de diepgang en de wijze waarop het recht wordt benaderd. De academische bachelor- en masteropleidingen richten zich op het opleiden van juristen die onafhankelijk en kritisch hebben leren denken, die niet alleen antwoorden op vragen leren vinden, maar evenzeer vragen blijven stellen bij de antwoorden. De toegang tot de traditionele togaberoepen is wettelijk geregeld en vereist zowel een academische bachelorgraad (LL.B) als de graad Master of Laws (LL.M).¹

De LL.M-jurist zal in Nederland – en met name in de uitoefening van genoemde togaberoepen – in de meeste gevallen de equivalente titel meester in de rechten (mr.) voeren.

2. Mogelijkheden tot (inter)nationale vergelijking

Zowel buiten als binnen Europa worden rechtswetenschappelijke opleidingen gekenmerkt door hun zeer uiteenlopende inbedding en structuur, grote verschillen in toelating en studieduur. Daarnaast kennen alle landen afzonderlijke regelgeving ten aanzien van de toegang voor afgestudeerde juristen tot de advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, welke van invloed is op de oriëntatie en het beoogde eindniveau. Curricula van opleidingen kunnen uiteraard worden vergeleken, maar een serieuze internationale benchmark van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen is vooralsnog niet mogelijk.

---

¹ Bij Koninklijk besluit van 18 september 2008 (Stb. 2008, 383) de beroepsvereisten voor advocatuur en rechterlijke macht, en notaris gewijzigd in verband met de gelijkstelling in het kader van de vereisten voor toetreding tot gereguleerde juridische beroepen, van de aan een hogeschool verkregen graad Bachelor, bij afronding van de opleiding HBO-rechten met een schakelprogramma, met de aan een universiteit verkregen graad Bachelor op het gebied van het recht. Het schakelprogramma omvat onderwijsseenheden op het gebied van recht die worden aangeboden door een universiteit of de Open Universiteit met een totale studielast van ten minste 60 studiepunten.

De Duitse benchmarkorganisatie CHE staat niet open voor buitenlandse rechtenopleidingen, terwijl dat al wel is gedaan ten aanzien andere disciplines.² Ook het EU-project Tuning Sectoral Framework for Social Sciences leidde niet tot een geharmoniseerde set van eindkwalificaties van en voor juridische opleidingen.³ Er zijn enkele nationale buitenlandse benchmarks van juridische opleidingen beschikbaar, zoals de Benchmarks for Law in Groot-Brittannië, waarin de vereiste kennis, vaardigheden en attitude van bachelors en masters zijn vastgelegd voor visitatie en accreditatie van de opleidingen aldaar.⁴ Bovendien is de bruikbaarheid hiervan voor continentaal-Europese opleidingen beperkt vanwege de grote verschillen tussen de rechtssystemen van Common Law en Civil Law.

De Bologna- en Lissabonakkoorden hebben zeker op de inhoud van het juridisch onderwijs in de EU een harmoniserend effect gehad. In het kader van de toetreding tot de EU hebben nieuwe EU-lidstaten hun opleidingen vaak al op de bachelor-masterstructuur gebaseerd, de oude lidstaten zijn nog doende om hun onderwijssystemen te hervormen en te harmoniseren. Daarbij wordt soms gekozen voor oplossingen die juist de onderlinge vergelijkbaarheid weer bemoeilijken, zoals bijvoorbeeld in Duitsland, dat zich juist naar een gevarieerder opleidingsaanbod door ontwikkelt.⁵ Dit alles leidt tot de conclusie dat een serieuze internationale vergelijking van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen vooralsnog niet mogelijk is of in ieder geval niet zinvol is.

Voor wat betreft de vergelijking van opleidingen op nationaal niveau kan worden vastgesteld dat tussen de juridische faculteiten in Nederland veel informatie-uitwisseling en afstemming plaatsvindt, onder andere over onderwijsvernieuwingen, onderzoek, de interpretaties van accreditaties en de invulling van de beroepsvereisten. Er is geregeld landelijk overleg tussen de decanen in de RDR; afgeleid daarvan komen zo nodig de portefeuillehouders onderwijs en de directeurs bedrijfsvoering bij elkaar om onderwijsgerelateerde, organisatorische en financiële onderwerpen te bespreken en ervaringen en gegevens uit te wisselen. Ten slotte vindt er regelmatig landelijk overleg en afstemming plaats op ambtelijk niveau in het Landelijk Overleg Beleidsmedewerkers. De RDR en de afzonderlijke faculteiten doen bovendien hun voordeel met de *good practices* die visitatiepanels constateren en waarvan zij in de beoordelingsrapportages aan de NVAO verslag doen. De RDR is in gesprek met vertegenwoordigers van het divers samengestelde, afnemende beroepenveld. Zo overlegt de RDR met de Raad voor de Rechtspraak en de Nederlandse Orde van Advocaten om ter precisering van de toepasselijke wettelijke bepalingen een standaard vast te stellen voor het 'civiel effect' van juridische opleidingen. Dat gebeurt in de vorm van een convenant.

Er kan derhalve worden gesteld dat enige vorm van nationale *benchmarking* plaatsvindt, doorgaans in een informele sfeer, behalve daar waar het nationale onderwijsvisitaties betreft en de beperkingen met betrekking tot voornoemd convenant. In dat kader voert het discipline-overleg ook formele taken uit.

3. Beroepsvereisten

Bij en krachtens de wet is de toegang tot de rechterlijke macht, de advocatuur en het notariaat geregeld. In de praktijk betekent dit dat er eisen worden gesteld aan de inrichting van bachelor- en masteropleidingen die moeten voorzien in toelating tot vervolgoopleidingen die opleiden voor functies in de rechterlijke macht, de advocatuur, het notariaat en de fiscaliteit.

² Gemeinnütziges Centrum für Hochschulentwicklung: www.che.de.

³ Uit het eindrapport van 2012: 'Consequently, even the proto list of the competences required by students and future practitioners of law are still at this stage no more than embryonic.' Tuning Sectoral Framework for Social Sciences – Final Report, 2008, blz. 45. Zie verder de landenoverzichten in annex 4 behorende bij het rapport (<http://tuningacademy.org/sqf-social-sciences/?lang=en>).

⁴ Er is een herziene versie in concept verschenen: Subject Benchmark Statement Law: Draft for Consultation March 2015

(<http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/SBS-consultation-Law-15.pdf>).

⁵ Neue Wege in der Juristenausbildung, Essen, 2010,

http://www.stifterverband.info/wissenschaft_und_hochschule/lehre/juristenausbildung/.

De opleidingen die voor voorbereiding op de vervolgoopleidingen kiezen, maken dat in hun onderwijs- en examenregeling duidelijk door daarin de wettelijke beroepsvereisten en de nadere precisering ervan in het convenant, als hiervoor beschreven, nadrukkelijk op te nemen. De examencommissies van deze opleidingen zullen daartoe specifieke verklaringen afgeven, op basis waarvan de vervolgoopleidingen kunnen bepalen of een opleiding aan bedoelde eisen voldoet.

4. Eindkwalificaties van de bachelor- en masteropleidingen

Op basis van nationale en relevante internationale vergelijkingen van eindkwalificaties bij vergelijkbare opleidingen en in een poging een maximale aansluiting te realiseren op het - zeer diverse - beroepenveld, maakt iedere rechtswetenschappelijke opleiding keuzes bij het opstellen van de eindkwalificaties. Deze maken deel uit van de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een afzonderlijke opleiding. Binnen deze eindkwalificaties komen ten minste drie categorieën aan de orde.

A. Kennis en inzicht

De afgestudeerde jurist beheerst de juridische kernleerstukken van het rechtsgebied of de rechtsgebieden waarop de opleiding zich oriënteert. Dat geldt zowel voor de materiële en formele, als voor de historische en theoretische aspecten ervan.

Parate kennis alleen is echter niet voldoende. Opleidingen streven daarom naar het ontwikkelen van 'werkelijk inzicht in het recht' bij hun studenten, in een academische omgeving waarin de 'waaromvragen' kunnen bloeien. Dat betekent dat naast de vorenbedoelde vakinhoudelijke kennis, methoden worden gedoceerd waarmee de nieuwste relevante ontwikkelingen en veranderingen kunnen worden bijgehouden. Inzicht in verschillen tussen grote juridische families (zoals tussen *common* en *civil law*), in de historische en filosofische ontwikkeling van het recht en voor zover de aard van de opleiding dit vereist of toelaat, in de methode van rechtsvergelijking, kunnen worden geïntegreerd in het onderwijs,. De afgestudeerd jurist moet aldus in staat zijn om permanent zijn juridische kennis te actualiseren en zich eventueel op nieuwe terreinen te specialiseren.

B. Academische en juridische vaardigheden

Het voorgaande veronderstelt een groeiende nadruk op het verwerven van academische en juridische vaardigheden: (een leven lang) leren en het verwerven van een internationale attitude. Het veronderstelt ook dat de afgestudeerd jurist in staat is te reflecteren op het recht en maatschappelijke vraagstukken kan vertalen naar de taal die het recht hanteert om die vragen op te lossen. Tijdens de opleiding wordt de student gestimuleerd te zoeken naar vragen en problemen én naar antwoorden en oplossingen; hij wordt in staat gesteld een analytisch vermogen te ontwikkelen en hij leert kritisch te denken, te schrijven en te presenteren.

Daarbij is het vermogen om een juridische casus te kunnen formuleren en op te lossen essentieel. De afgestudeerd jurist dient daarvoor in staat te zijn op adequate wijze de relevante feiten te kunnen verzamelen, te verwerken en te waarderen en de rechtsregels daarop toe te passen. Van de jurist wordt verwacht dat hij een maatschappelijk probleem juridisch kan duiden en mogelijke handelingsrichtingen weet te schetsen.

Een jurist moet bovendien in staat zijn juridische kennis en een juridisch oordeel schriftelijk en mondeling aan vakgenoten, maar ook in andere professionele omgevingen over te dragen. Daarmee staat de taal als werkinstrument van de jurist centraal. Een correcte, goede en heldere mondelinge en schriftelijke beheersing van de Nederlandse taal (of van de Engelse taal indien de voertaal van de opleiding (deels) Engelstalig is) is onontbeerlijk. Daarbij dienen studenten tijdens hun opleiding, indien dit voor die opleiding relevant is, gelegenheid te krijgen kennis op te doen van de Engelse juridische terminologie in de huidige maatschappelijke context.

C. Academisch burgerschap / attitude

Tijdens de opleiding moet de aankomend jurist zich de rechtscultuur of de rechtsculturen eigen maken. Hij moet een beroepsethische houding ontwikkelen en zich ervan bewust zijn in welke

maatschappelijke context het recht functioneert en wat, in samenhang daarmee, zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid is. Het onderwijs en de onderwijsomgeving zijn de student hierbij behulpzaam. Het is belangrijk dat het onderwijs zodanig is ingericht dat maatschappelijke interesse wordt gestimuleerd en dat een natuurlijke belangstelling wordt gewekt voor juridische vraagstukken en het juridisch denken, evenals voor de functie van het recht in de samenleving.

5. Eindniveau

Opleidingen dienen op transparante wijze aan te geven hoe studenten in staat worden gesteld het eindniveau te bereiken én op welke wijze studenten kunnen aantonen dat zij het eindniveau hebben bereikt. Daarvoor wordt de basis in de eerste plaats gevormd door de toetsresultaten, werkstukken en presentaties.

Voor de juridische bacheloropleidingen geldt dat het bereikte eindniveau ook wordt weerspiegeld in een bachelorscriptie, bachelorthesis of eindwerkstuk, de benaming doet er niet toe. Het beantwoorden van een rechtsvraag met behulp van erkende rechtswetenschappelijke methoden en het verslag van het uitvoeren van het onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt vormen daarvan de kern.

De bachelorthesis - of een andere vorm van eindwerkstuk - heeft niet als doel aan te tonen dat alle eindkwalificaties van de bacheloropleiding zijn behaald. Belangrijke vaardigheden als mondelinge vaardigheden worden daarmee bijvoorbeeld niet getoetst, evenals het inzicht in alle voor de bacheloropleiding relevante rechtsgebieden. Daarnaast speelt ook het gegeven dat in de meeste juridische bacheloropleidingen slechts een relatief gering aantal studiepunten beschikbaar is voor het eindwerkstuk. In de juridische bacheloropleidingen staat doorgaans het opdoen van onderzoeksvaardigheden, in de vorm methoden- en techniekenvakken, niet centraal. Het opdoen van onderzoeksvaardigheden is onderdeel van de algemene academische vorming van juristen en gebeurt vooral bij de behandeling van de afzonderlijke rechtsgebieden. Het staat opleidingen bovendien vrij om accenten aan te brengen die de eigen kleur van een opleiding weergeven. Die kleur zal dan ook tot uitdrukking komen in het eindwerkstuk.

Voor de masterthesis geldt hetzelfde, met het verschil dat het verder ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden in de masteropleiding doorgaans een belangrijkere plaats inneemt, alleen al vanwege het feit dat het behalen van iedere juridische master in principe toegang geeft tot een promotietraject. Daarnaast worden er naast de reguliere masteropleidingen ook gespecialiseerde onderzoeksmasters aangeboden, waarin juist het opdoen van onderzoeksvaardigheden centraal staat. Bovendien wordt de ook voor de overige academische beroepspraktijk noodzakelijke verdieping pas in de masterfase bereikt. Dit komt onder andere tot uitdrukking in de plaatsing van de masterthesis in het curriculum, het doorgaans grotere aantal studiepunten dat in de master is ingeruimd voor het eindwerkstuk en de inhoudelijke eisen die daaraan worden gesteld.

6. Algemene kenmerken en doelstellingen van de bachelor- en masteropleidingen

Hierboven is reeds aangegeven dat het opleidingspalet breed is, zowel in aantal, in de gekozen specialisaties als in kleur. Dat neemt niet weg dat juridische opleidingen gemeenschappelijke kenmerken hebben – en moeten hebben. Deze kenmerken hoeven niet bij elke opleiding in dezelfde mate aanwezig te zijn, maar ze moeten in de kern van iedere juridische opleiding wel enige weerklink vinden. Hoe opleidingen dat concreet doen, ligt vast in de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een opleiding.

In rechtswetenschappelijke bacheloropleidingen staan de volgende kenmerken centraal:

- a. de maatschappelijke functie van het recht;
- b. de kernbegrippen van de voornaamste rechtsgebieden binnen het recht: het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het strafrecht, het Europees recht, het internationaal recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, het belastingrecht;
- c. het recht als samenhangend systeem;

d. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, de economische aspecten van het recht.

In rechtswetenschappelijke masteropleidingen wordt de kennis van één of meerdere rechtsgebieden of specifieke onderwerpen daarbinnen, verder verdiept. Centrale kenmerken zijn:

- e. de maatschappelijke functie van het (rechts)gebied dat door de opleiding wordt bestreken, de grenzen alsook de betrekkelijkheid ervan;
- f. verdieping of verbreding van de kernbegrippen van één of meerdere rechtsgebieden (het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het belastingrecht, het strafrecht, het Europees recht en het internationaal recht);
- g. de plaats van het bestreken rechtsgebied in het samenhangend systeem van het recht;
- h. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het rechtsgebied en, voor fiscale en notariële opleidingen, economische aspecten van het recht.

Met academische juridische opleidingen wordt voorts beoogd:

- i. het verwerven van kennis van en inzicht in het recht, waarbij het recht wordt beschouwd mede in zijn Europese, internationale en rechtsvergelijkende context;
- j. te reflecteren op de grenzen van het recht, alsook de betrekkelijkheid ervan;
- k. het verwerven van academische en juridische vaardigheden. Daaronder wordt in dit kader verstaan:

1. het vermogen om als een academicus over het recht na te denken;
2. het vermogen om met vakgenoten en met niet-juristen vanuit de opgedane kennis en het verkregen inzicht te communiceren, gebruikmakend van een analytische houding en uitstekende spreek- en schrijfvaardigheden;
3. het vermogen tot het toepassen van een relevant wetenschappelijk instrumentarium;
4. het vermogen om deel te nemen aan het wetenschappelijk debat;
5. het vermogen om kennis te vergaren, te waarderen, te verwerken en toe te passen;
6. het vermogen om specifieke kennis op het gebied van het recht toe te passen in een bredere wetenschappelijke, historische, filosofische, ethische en maatschappelijk-culturele context;
7. het vermogen om kritisch te kunnen omgaan met rechtsregels en rechtspraak en daarbij nieuwe oplossingen te zoeken en te vinden;
8. het vermogen om nieuwe ontwikkelingen en nieuwe rechtsgebieden bij te houden en te exploreren;
9. het vermogen om te gaan met de toenemende mondialisering, Europeanisering en internationalisering van het recht.

- l. het ontwikkelen van academisch burgerschap dat besef inhoudt van een beroepsethische houding en bewustwording van de maatschappelijke context waarin het recht functioneert, alsmede de maatschappelijke verantwoordelijkheid die hiermee ontstaat voor de academisch opgeleide jurist.

BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid

De afgestudeerde bachelor beschikt over een fundamenteel academisch werk- en denkniveau;

1. heeft kennis van en inzicht in de kernleerstukken van de hoofdonderdelen van het geldende recht (in het bijzonder het Nederlandse privaatrecht, met inbegrip van het burgerlijk procesrecht, staatsrecht, bestuursrecht, strafrecht met inbegrip van het bestuursprocesrecht, strafrecht, met inbegrip van het strafprocesrecht, *met inbegrip van de doorwerking van Europees recht in deze rechtsgebieden*, het en internationaal *publiekrecht* en (institutioneel) Europees recht), alsmede de systematiek daarvan, met inbegrip van recente ontwikkelingen;

1a. heeft enig inzicht in de samenhang tussen verschillende deelgebieden van het recht, met inbegrip van het nationale, Europese en internationale recht, en van de grenzen van het deelgebied en de betrekkelijkheid ervan;

2. heeft kennis van en inzicht in het internationale en het Europese recht in hun verhouding tot de deelgebieden van het nationale recht;

3. heeft passieve kennis van Engelse juridische terminologie;

4. beseft dat het recht zich ontwikkelt en manifesteert in een maatschappelijke context;

5. heeft kennis van de grondslagen van het (Nederlandse) recht, rechtshistorische en rechtsfilosofische aspecten en heeft besef van de eigen aard van de rechtsbeoefening.

De afgestudeerde bachelor beschikt over de volgende (juridische) vaardigheden:

Analytische vaardigheden

6. lezen, begrijpen en analyseren van juridische, rechtswetenschappelijke en rechtstheoretische teksten en betogen, waaronder jurisprudentie en wetgeving;

6a. begrippen uit de deelgebieden van het recht analyseren, onderlinge verbanden aanwijzen en met name voor het onderdeel vermogensrecht de kennis van deelgebieden van het vermogensrecht geïntegreerd toe te passen;

7. kritisch reflecteren op regelgeving, rechtspraak en literatuur, onder meer vanuit rechtshistorisch en rechtsfilosofisch perspectief; in staat zijn om te reflecteren op de grenzen van het vakgebied;

8. reflecteren op de eigen maatschappelijke verantwoordelijkheid in de maatschappelijke context waarin het recht functioneert;

9. in staat zijn om juridische argumentatiestructuren te analyseren en op te zetten.

Probleemoplossende vaardigheden

10. selecteren van juridisch relevante feiten uit een feitencomplex;

11. selecteren van rechtsregels die bijdragen aan het oplossen van een juridische casus;

12. oplossen van juridische casus, waaronder begrepen hanteren van een systematische aanpak bij het toepassen van rechtsregels op concrete gevallen.

Communicatieve vaardigheden

13. schriftelijk presenteren van een (juridisch) betoog in correct en helder Nederlands;

13a. een eenvoudig rechtswetenschappelijk onderzoek te verrichten en daarvan schriftelijk verslag te leggen in de vorm van een goed rechtswetenschappelijk betoog van substantiële omvang; met een grote mate van zelfstandigheid een rechtswetenschappelijke probleemstelling te formuleren;

14. mondeling presenteren van een (juridisch) betoog in correct en helder Nederlands;

15. een gefundeerde en beargumenteerde positie innemen in een maatschappelijk, juridisch debat;

15a. schriftelijk en mondeling communiceren met vakgenoten, andere professionals, op een wijze die passend is bij het kennisniveau van de geadresseerde;

16. met anderen samenwerken om een opdracht binnen een voorgeschreven termijn te voltooien.

Informatievaardigheden

17. op een efficiënte manier juridische bronnen raadplegen en informatie verzamelen uit juridische (digitale) bibliotheken en databestanden, en de waarde, relevantie en kwaliteit van de informatie beoordelen;
18. op efficiënte wijze relevante ontwikkelingen bijhouden en kennis actualiseren.

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid

De afgestudeerde master beschikt over een academisch werk - en denkniveau;

1. heeft diepgaande en specialistische kennis van en inzicht in minimaal één deelgebied van het recht;
2. heeft inzicht in de samenhang tussen verschillende onderdelen van het recht, met inbegrip van het nationale en internationale recht.

De afgestudeerde master beschikt over de volgende (juridische) vaardigheden:

Analytische vaardigheden:

3. de juridische en maatschappelijke aspecten van een vraagstuk in hun onderlinge samenhang beoordelen en daarover kritisch nadenken/oordelen;
4. zich inzicht verschaffen in de problemen die zich bij rechtsvorming op het gekozen deelgebied voordoen en een bijdrage leveren aan oplossing daarvan;
5. een probleem vanuit verschillende deelgebieden op een integratieve manier benaderen;
6. literatuur en juridische bronnen diepgaand analyseren en interpreteren en kritisch beschouwen (waar relevant ook in de Engelse taal, waar relevant ook op nieuwe rechtsgebieden);
7. rechtsregels afleiden uit concrete gevallen (inductie).

Probleemoplossende vaardigheden:

8. complexe casus diepgaand analyseren en interpreteren en zelfstandig juridische oplossingen aandragen;
9. complexe juridische problemen onderkennen, analyseren en oplossen.

Onderzoeks- en presentatievaardigheden:

10. individueel een rechtswetenschappelijk onderzoek op academisch niveau voorbereiden en uitvoeren (probleemstelling formuleren en afbakenen, informatie verzamelen, gegevens interpreteren, conclusies trekken, evalueren en aanbevelingen en suggesties doen voor verder onderzoek);
11. schriftelijk presenteren van een wetenschappelijk juridisch betoog;
12. schriftelijk verslag doen van een rechtswetenschappelijk onderzoek;
13. met argumenten onderbouwde mening formuleren over een complex juridisch probleem of een nieuwe ontwikkeling;
14. actief deelnemen aan een wetenschappelijk debat op het deelgebied dat het masterprogramma beslaat.

BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN DE PROGRAMMA'S

Bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid

2016/2017

1e Bachelorjaar Rechtsgeleerdheid (B1)

Periode 1		Periode 2		Onderwijsvrij	Periode 3		Periode 4		Periode 5		Periode 6																															
5 sep 2016/ 28 okt 2016		31 okt 2016/ 23 dec 2016			9 jan 2017/ 3 feb 2017		6 feb 2017/ 31 maart 2017		3 april 2017/ 2 juni 2017		5 juni 2017/ 30 juni 2017																															
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
Inleiding in de rechtswetenschap (6 ec)		Beginselen strafrecht (6 ec)		Inleiding goederenrecht (3 ec)		Encyclopedie der rechtswetenschap I (academische kern) (6 ec)		Beginselen Europees recht (6 ec)																																		
Beginselen staatsrecht (6 ec)		Inleiding verbintenissenrecht (6 ec)		Personen- en familie- recht (3 ec)		Beginselen bestuursrecht (6 ec)		Rechtsgeschiedenis (academische kern) (6 ec)																																		
								JV (Juridische argumentatie)		JV (6ec) (Wetenschappelijk schrijven - papier)																																

2de Bachelorjaar Rechtsgeleerdheid (B2)

Periode 1		Periode 2		Onderwijsvrij	Periode 3		Periode 4		Periode 5		Periode 6																															
5 sep 2016/ 28 okt 2016		31 okt 2016/ 23 dec 2016			9 jan 2017/ 3 feb 2017		6 feb 2017/ 31 maart 2017		3 april 2017/ 2 juni 2017		5 juni 2017/ 30 juni 2017																															
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
Materieel strafrecht (6 ec)		Volkenrecht (6 ec)		Burgerlijk proces- en incoincidentie recht (6 ec)		Vannootschaps- en rechtspersonenrecht (6 ec)		Formeel strafrecht (6 ec)																																		
Contractenrecht (6 ec)		Goederenrecht (6 ec)		Fundamental Rights in Europe (6 ec)		Bestuursrecht (6 ec)		Sociaal recht (6 ec)																																		

3de Bachelorjaar Rechtsgeleerdheid (B3)

Periode 1		Periode 2		Onderwijsvrij	Periode 3		Periode 4		Periode 5		Periode 6																															
5 sep 2016/ 28 okt 2016		31 okt 2016/ 23 dec 2016			9 jan 2017/ 3 feb 2017		6 feb 2017/ 31 maart 2017		3 april 2017/ 2 juni 2017		5 juni 2017/ 30 juni 2017																															
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
Keuzerulmte/minor/ profiel (6 ec)		Keuzerulmte/minor/ profiel (6 ec)		Keuzerulmte/ minor/ profiel (3 ec)		Law and Governance (academische kern) (6 ec)		Encyclopedie der rechtswetenschap II (academische kern) (6 ec)																																		
Keuzerulmte/minor/ profiel (6 ec)		Keuzerulmte/minor/ profiel (6 ec)		Keuzerulmte/ minor/ profiel (3 ec)		Staatsrecht (6 ec)		Bachelorscriptie (6 ec)																																		
Pleittoefening (6 ec)		Bachelorscriptie (6 ec)		Bachelorscriptie (vervolg)		Pleittoefening (6 ec)																																				

Masteropleiding Rechtsgeleerdheid

Afstudeerrichting: Arbeidsrecht

Periode 1													Periode 2													Periode 3													Periode 4													Periode 5													Periode 6												
5 sep 2016/ 28 okt 2016													31 okt 2016/ 23 dec 2016													9 jan 2017/ 3 feb 2017													6 feb 2017/ 31 maart 2017													3 april 2017/ 2 juni 2017													5 juni 2017/ 30 juni 2017												
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26																																			
Verdieping arbeidsrecht (12 ec)													Verdieping arbeidsrecht (vervolg)													Onderwijsvrij													Europees arbeidsrecht (6 ec)													Sport en recht (6 ec)																									
Pensioenrecht (6 ec)													Methoden van rechtswetenschap (6 ec)																										Sociale zekerheidsrecht (6 ec)													Fiscaal pensioenrecht (6 ec)																									
De overheid als werkgever (6 ec)													Grondrechten in arbeidsrecht (6 ec)																										Int Labour Law: Multinational Corporations in a Globalizing World (6 ec)													Internationaal sociaal recht: multinationals en globalisering (6 ec)																									
													Arbeidsrecht practicum (6 ec)																										Arbeidsrecht in overnames en reorganisaties (6 ec)													Sociaal Recht Capita Selecta ** (6 ec)																									
Scriptie (12 ec)																																																																													

Verplicht vak

Verplicht verdiepingsvak

Integratievak (1 van 5)*

20 april 2016

Gebonden keuzevak (1 van 6)

Verplicht variantvak

* Integratievakken mogen ook gevolgd worden als gebonden keuzevakken

** Voor deelname aan dit vak wordt het vak Sociale zekerheidsrecht aanbevolen (zie studiegids)

Afstudeerrichting: Conflicthantering, rechtspraak en mediation

Periode 1													Periode 2													Periode 3													Periode 4													Periode 5													Periode 6												
5 sep 2016/ 28 okt 2016													31 okt 2016/ 23 dec 2016													9 jan 2017/ 3 feb 2017													6 feb 2017/ 31 maart 2017													3 april 2017/ 2 juni 2017													5 juni 2017/ 30 juni 2017												
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26																																			
Verdieping conflictoplossing, mediation en onderhandelen (12 ec)													Verdieping conflictoplossing, mediation en onderhandelen (vervolg)													Onderwijsvrij													De civiele rechtspraak (6 ec)													Restorative Justice (6 ec)																									
													Methoden van rechtswetenschap (6 ec)																										Mediation (6 ec)													Rechtssociologie en rechtspleging (6 ec)																									
																																							Migration and Legal Remedies (6 ec)													Migration and Legal Remedies (vervolg)													Rechts sociologie en rechtspleging (vervolg)												
																																																				Publiekrechtelijke rechtshandhaving (6 ec)																									
Scriptie (12 ec)																																																																													

Verplicht vak

Verplicht verdiepingsvak

Integratievak (1 van 3)

20 april 2016

Gebonden keuzevak (1 van 2)

Verplicht variantvak

Afstudeerrichting: Internet, intellectuele eigendom en ICT

Periode 1													Periode 2													Periode 3													Periode 4													Periode 5													Periode 6												
5 sep 2016/ 28 okt 2016													31 okt 2016/ 23 dec 2016													9 jan 2017/ 3 feb 2017													6 feb 2017/ 31 maart 2017													3 april 2017/ 2 juni 2017													5 juni 2017/ 30 juni 2017												
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26																																			
Actualiteiten Internetrecht (12 ec)													Actualiteiten Internetrecht (vervolg)													Privacy security (6 ec)													Aanbestedingsrecht (6 ec)													Intellectuele eigendom i.d. digitale samenleving (6 ec)																									
Auteursrecht (6 ec)													Cybercrime & Cybersecurity (RCH) (6 ec)																										Gezondheidsrecht (6 ec)													E-commerce Law (6 ec)																									
Tentamenweek													Methoden van rechtswetenschap (6 ec)													Onderwijsvrij													Tentamenweek													Industriële eigendom (6 ec)													Tentamenweek												
													Media- en communicatierecht (6 ec) <i>Gewijzigd 1-8-2016</i>																																							International Intellectual Property Law (6 ec)																									
																																							International Business and Internet Law: Privacy, Security and Contracting (6 ec)																																						
Scriptie (12 ec)																																																																													

Verplicht vak

Verplicht verdiepvingsvak

Integratievak (1 van 3)

1 aug 2016

Gebonden keuzevak (1 van 7)

Verplicht variantvak

Afstudeerrichting/ Specialization: International Migration and Refugee Law

Period 1													Period 2													Period 3													Period 4													Period 5													Period 6												
5 sep 2016/ 28 okt 2016													31 okt 2016/ 23 dec 2016													9 jan 2017/ 3 feb 2017													6 feb 2017/ 31 maart 2017													3 april 2017/ 2 juni 2017													5 juni 2017/ 30 juni 2017												
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26																																			
Refugee and Family Migration Law (12 ec)													Refugee and Family Migration Law (continued)													Migration and Legal Remedies (6 ec)													Migration and Legal Remedies (continued)													Philosophy of International Migration and Refugee Law (6 ec)																									
EU Internal Market Law (6 ec)													Methoden van rechtswetenschap/ Legal Methodology (6 ec)																										Human Rights Protection in Europe (6 ec)																																						
Tentamenweek/Exam week													Onderwijsvrij/ Holidays													Tentamenweek/Exam week													Tentamenweek/Exam week													Tentamenweek/Exam week																									
																																																																	Irregular Migration (6 ec)												
Scriptie / Master Thesis (12 ec)																																																																													

Verplicht vak/
Compulsory course

Verplicht verdiepvingsvak/
Advanced course

Integratievak/
Integration course (1 out of 2)

20 april 2016

Gebonden keuzevak/
Compulsory course (1 out of 2)

Verplicht variantvak/
Compulsory degree course

Afstudeerrichting: Privaatrecht

Periode 1													Periode 2													Periode 3					Periode 4						Periode 5						Periode 6				
5 sep 2016/ 28 okt 2016													31 okt 2016/ 23 dec 2016													9 jan 2017/ 3 feb 2017					6 feb 2017/ 31 maart 2017						3 april 2017/ 2 juni 2017						5 juni 2017/ 30 juni 2017				
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26					
Verdieping aansprakelijkheid- en verzekering (12 ec)													Verdieping aansprakelijkheid- en verzekering (vervolg)													Verd. aansprakelijkheid- en verzekering (vervolg)					Verdieping contractenrecht (12 ec)						Verdieping contractenrecht (vervolg)										
Verdieping arbeidsrecht (12 ec)													Verdieping arbeidsrecht (vervolg)																		Aanbestedingsrecht (6 ec)						Jeugdrecht I (6 ec)										
Verdieping familierecht: scheiding en haar gevolgen (12 ec)													Verdieping familierecht: scheiding en haar gevolgen (vervolg)																		Gezondheidsrecht (6 ec)						Rechtssociologie en rechtspleging (6 ec)						Rechts sociologie en rechtspleging (vervolg)				
Internationaal Privaatrecht (6 ec)													Verdieping ondernemingsrecht (12 ec)													Verdieping ondernemingsrecht (vervolg)					Children's Rights from an International Perspective (6 ec)						Intellectuele eigendom in de digitale samenleving (6 ec)										
Erfrecht I (6 ec)													Methoden van rechtswetenschap (6 ec)																		Huwelijksvermogensrecht (6 ec)						Huwelijksvermogensrecht (vervolg)										
Arbidsrecht individueel* (6 ec)													Verenigingen- en stichtingsrecht (6 ec)																		International Labour Law. Multinational Corporations In a Globalizing World (6 ec)						Goederenrecht en insolventierecht (6 ec)										
Verzekeringsrecht** (6 ec)													Verzekeringsrecht** (vervolg)													Verzekeringsrecht** (vervolg)					Masterclass Internationaal privaatrecht (6 ec)						Jeugdrecht II (op individuele basis) (6 ec)										
Capita aansprakelijkheidsrecht** (6 ec)													Capita aansprakelijkheidsrecht** (vervolg)													Capita aansprakelijkheidsrecht** (vervolg)					Industriële eigendom (6 ec)						Geloofsgemeenschappen en recht (6 ec)						Geloofsgemeenschappen en recht (vervolg)				
Auteursrecht (6 ec)													Media en communicatierecht (6 ec) <small>Gewijzigd 1-8-2016</small>																		International Intellectual Property Law (6 ec)						Internationaal sociaal recht: multinationals en globalisering (6 ec)										
International Company Law (6 ec)																																															
Ondernemingsrecht (6 ec)																																															
Scriptie (12 ec)																																															

Verplicht vak

Verplicht verdiepingsvak (1 van 5)

Integratievak (1 van 5)

1 aug 2016

Gebonden keuzevak (1 van 13) ***

Verplicht variantvak

- * Los te volgen onderdeel van Verdieping arbeidsrecht
- ** Los te volgen onderdelen van Verdieping aansprakelijkheid en verzekering
- *** Ook de verdiepingsvakken mogen gevolgd worden als gebonden keuzevakken

Afstudeerrichting: Staats- en Bestuursrecht

Periode 1													Periode 2													Periode 3					Periode 4					Periode 5					Periode 6				
5 sep 2016/ 28 okt 2016													31 okt 2016/ 23 dec 2016													9 jan 2017/ 3 feb 2017					6 feb 2017/ 31 maart 2017					3 april 2017/ 2 juni 2017					5 juni 2017/ 30 juni 2017				
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26			
Verdieping staats- en bestuursrecht (12 ec)													Verdieping staats- en bestuursrecht (vervolg)																		Aanbestedingsrecht (6 ec)					Publiekrechtelijke rechtshandhaving (6 ec)									
Europees staats- en bestuursrecht (6 ec)													Methoden van rechtswetenschap (6 ec)																		Gezondheidsrecht (6 ec)					Jeugdrecht I (6 ec)									
Pensioenrecht (6 ec)													Media en communicatierecht (6 ec) <i>Gewijzigd 1-8-2016</i>																		Human Rights Protection in Europe (6 ec)					Rechtssociologie en rechtspleging (6 ec)					Rechts sociologie en rechtspleging (vervolg)				
De overheid als werkgever (6 ec)																															Onderwijsrecht (6 ec)					Migratierecht (6 ec)									
																															Omgevingsrecht (6 ec)					Gemeenterecht (6 ec)									
																															Sociale zekerheidsrecht (6 ec)					Bestuursprocesrecht (6 ec)									
																															Politieke en parlementaire geschiedenis (6 ec)					Sport en recht (6 ec)									
Scriptie (12 ec)																																													

Verplicht vak

Verplicht verdiepingvak

Integratievak (1 van 6)

1 aug 2016

Gebonden keuzevak (1 van 11)

Verplicht variantvak

Afstudeerrichting: Strafrecht

Periode 1													Periode 2													Periode 3					Periode 4					Periode 5					Periode 6				
5 sep 2016/ 28 okt 2016													31 okt 2016/ 23 dec 2016													9 jan 2017/ 3 feb 2017					6 feb 2017/ 31 maart 2017					3 april 2017/ 2 juni 2017					5 juni 2017/ 30 juni 2017				
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26			
Verdieping strafrecht I (12 ec)													Verdieping strafrecht I (vervolg)													Verdieping Strafrecht II (6 ec)					Internationaal en Europees strafrecht (6 ec)					Publiekrechtelijke rechtshandhaving (6 ec)									
													International Courts and Tribunals (6 ec)																		Gezondheidsrecht (6 ec)					Rechtsociologie en rechtspleging (6 ec)					Rechts- socio. en rechtspleg. (vervolg)				
													Methoden van rechtswetenschap (6 ec)																																
Scriptie (12 ec)																																													

Verplicht vak

Verplicht verdiepingvak

Integratievak (1 van 3)

20 april 2016

Gebonden keuzevak (1 van 2)

Verplicht variantvak

Afstudeerrichting/ Specialization: Transnational Legal Studies

Period 1				Period 2				Period 3				Period 4				Period 5				Period 6																						
5 sep 2016/ 28 oct 2016				31 oct 2016/ 23 dec 2016				9 jan 2017/ 3 feb 2017				6 feb 2017/ 31 march 2017				3 april 2017/ 2 june 2017				5 june 2017/ 30 june 2017																						
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
European and International Law (12 ec)				European and International Law (continued)				Onderwijsvrij/ Holidays				Law and Religion in Europe (6 ec)				EU Anti-Discrimination Law (6 ec)																										
EU Internal Market Law (6 ec)				International Humanitarian Law (6 ec)								Int. Hum. Law (continued)										The Politics of International Law (6 ec)																				
Tentamenweek/ Exam week				Transnational Law in Social Context (6 ec)								Tentamenweek/ Exam week										Competition Law (6 ec)				Tentamenweek/ Exam week																
				Methoden van rechtswetenschap/ Legal Methodology/ (6 ec)																		Human Rights Protection in Europe (6 ec)																				
				S																		Irregular Migration																				
								Children's Rights from an International Perspective (6 ec)																																		
Scriptie/ Master Thesis (12 ec)																																										

Verplicht vak/
Compulsory course

Verplicht verdiepingsvak/
Advanced course
(1 out of 2)

Integratievak/
Integration course
(1 out of 5)

20 april 2016

Gebonden keuzevak/
Compulsory choice
(1 out of 4)

Verplicht variantvak/
Compulsory degree course

OVERZICHT ONGEBONDEN KEUZEVAKKEN,
FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID 2016-2017

Period 1				Period 2				Period 3				Period 4				Period 5				Period 6																						
5 sep 2016/ 28 oct 2016				31 oct 2016/ 23 dec 2016				9 jan 2017/ 3 feb 2017				6 feb 2017/ 31 march 2017				3 april 2017/ 2 june 2017				5 june 2017/ 30 june 2017																						
36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
Tentamenweek/ Exam week				Historical Introduction to European Legal Science (6 ec)				Onderwijsvrij/ Holidays				Financieel-economische criminaliteit (6 ec)				Mensenrechten en strafrecht (6 ec)				C.S. Migratierecht (6 ec)																						
												Juridisch Engels (6 ec)				Jeugdstrafrecht (6 ec)																										
												Financieel-economisch strafrecht (6 ec)																														
International Law Clinic (12 ec)				International Law Clinic (continued)				Int. Law Clinic (continued)				International Law Clinic (continued)				International Law Clinic (continued)																										
Migration Law Clinics (12 ec)				Migration Law Clinics (continued)				Migration Law Clinics (continued)				Migration Law Clinics (continued)				Migration Law Clinics (continued)				Migration Law Clinics (continued)																						
Tentamenweek/ Exam week				Tentamenweek/ Exam week				Tentamenweek/ Exam week				Tentamenweek/ Exam week				Tentamenweek/ Exam week				Tentamenweek/ Exam week																						

Onderstaande vak wordt individueel aangeboden

Strafrechtstheorie (6 ec)

Voor deelname aan dit vak wordt het vak Verdieping strafrecht aanbevolen (zie studiegids)

BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA

Woensdag 8 november 2017		
9.30	10.00	Aankomst en welkom
10.00	12.00	Vorbereidend overleg en inzien documenten
12.00	12.30	Gesprek met facultair management
12.30	13.00	Lunch
13.00	14.00	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken alle opleidingen
14.00	14.45	Gesprek met studenten B Rechtsgeleerdheid
14.45	15.15	Overleg/pauze
15.15	16.00	Gesprek met studenten B en M Notarieel recht
16.00	16.45	Gesprek met docenten B Rechtsgeleerdheid, B en M Notarieel recht
16.45	17.00	Pauze
17.00	17.45	Gesprek met opleidingscommissie Notarieel recht
17.45	18.30	Gesprek met alumni Notarieel recht
Donderdag 9 november 2017		
9.00	10.30	Vorbereidend overleg en inzien documenten; spreekuur (10.00-10.30)
10.30	11.30	Gesprek met studenten M Rechtsgeleerdheid, M Fiscaal recht
11.30	12.00	Gesprek met studenten M International Business Law
12.30	13.00	Gesprek met studenten M Law and Politics of International Security
12.30	13.00	Lunch
13.00	14.00	Gesprek met docenten M Rechtsgeleerdheid, M Fiscaal recht
14.00	14.30	Gesprek met docenten M International Business Law
14.30	15.00	Gesprek met docenten M Law and Politics of International Security
15.00	15.30	Pauze
15.30	16.15	Gesprek met leden van de opleidingscommissies B en M Rechtsgeleerdheid
16.15	17.00	Gesprek met leden van de examencommissie
17.00	17.15	Pauze
17.15	17.45	Gesprek met alumni M Rechtsgeleerdheid en M Fiscaal recht
17.45	18.15	Gesprek met alumni M International Business Law en M Law and Politics of International security
Vrijdag 10 november 2017		
09.00	10.00	Eindgesprek met formeel verantwoordelijken
10.00	10.30	Rondleiding
10.30	12.30	Opstellen voorlopige bevindingen
12.30	13.00	Pauze en lunch
13.00	16.00	Opstellen voorlopige bevindingen
16.00	16.30	Vorbereiden mondelinge rapportage (panel intern)
16.30	17.00	Mondelinge rapportage voorlopige bevindingen

BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 15 eindwerken bestudeerd van afgestudeerden van de bacheloropleiding en 15 van de masteropleiding Rechtsgeleerdheid. De studentnummers van de eindwerken zijn bekend bij QANU en kunnen op verzoek worden opgevraagd.

Het panel heeft tijdens het bezoek onder meer de volgende documenten bestudeerd (deels in *hard copy* en deels via de elektronische leeromgeving):

- Studiemateriaal, waaronder toetsopgaven en een representatieve selectie handboeken, van de volgende cursussen in de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid:

1. Inleiding in de rechtswetenschap
2. Juridische vaardigheden
3. Bestuursrecht
4. Formeel strafrecht
5. Fundamental Rights in Europe
6. Goederenrecht
7. Encyclopedie II
8. Law en Governance

- Studiemateriaal, waaronder toetsopgaven en een representatieve selectie handboeken, van de volgende cursussen in de masteropleiding Rechtsgeleerdheid:

1. Verdiepingsvakken (12 EC) van de afstudeerrichtingen
  - Arbeidsrecht
  - Conflicthantering, rechtspraak en mediation (CRM) (vanaf het studiejaar 2016-2017)
  - International Migration and Refugee Law (IMRL) (vanaf het studiejaar 2015-2016)
  - Internet, Intellectuele eigendom en ICT
  - Privaatrecht
  - Staats- en bestuursrecht (vanaf het studiejaar 2017-2018 Overheid en jurist)
  - Strafrecht
  - Transnational Legal Studies (TLS)
2. Methoden van Rechtswetenschap

- Jaarverslagen en jaarplan faculteit (2014-2020)
- Jaarverslagen examencommissie en opleidingscommissie (2014-2017)
- Jaarverslagen opleidingen en studieadviseurs (2014-2016)
- Vergaderverslagen examencommissie
- Facultaire Nota toetsbeleid
- Inhoud toetsdossier 10 maart 2017
- Notitie examinerbevoegdheid
- Beleidsplan kwaliteitsbewaking tentamens
- Examencommissie Scriptiecontrole 2017 Steekproef met cijfers
- Examenreglement
- Toetsplannen, toetsmatrijzen, stage- en scriptiehandleidingen alle opleidingen
- Facultaire Nota toetsbeleid 2013 en 2017
- Kader kwaliteitszorg RCH 2016 en 2017
- NSE 2017
- Notitie werkvormen RCH en Not.
- Position Paper Law in Action.
- Reglement Faculteit der Rechtsgeleerdheid
- Advies commissie Cornelisse Vaardigheden master RCH.
- Notitie ICT in het onderwijs 2016-2017
- Notitie Talentonderwijs 2016
- VU Onderwijsvisie
- Wetenschappelijk juridisch onderwijs december 2012 versie 2 0 RCH en Not
- Rapport monitoring VU-beleid functiebeperking 2015
- Notitie Career Office 2.0 en jaarverslag 2016-2017

- Informatie en rapport Diversiteitensensitief onderwijs VU
- Analyse resultaten vakevaluaties 2016-2017
- Minorevaluaties
- Programma onderwijsdag (2014-2017)
- Afstudeerders per afstudeerrichting masters (2015-2017)
- Rapport midterm review Fiscaal Recht, februari 2015